

LUND UNIVERSITY

Samspel i vardagsliv

En studie av möten mellan utvecklingsstörda, föräldrar och personliga assistenter - en processbeskrivning

Linder, Eina; Sköld, Inger

1996

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Linder, E., & Sköld, I. (1996). *Samspel i vardagsliv: En studie av möten mellan utvecklingsstörda, föräldrar och personliga assistenter - en processbeskrivning*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1995, Nr. 4), (Research Reports in Social Work; Vol. 1995, Nr. 4). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MEDDELANDE FRÅN SOCIALHÖG- SKOLAN

Eina Linder
Inger Sköld

SAMSPEL I VARDAGSLIV

*En studie av möten mellan
utvecklingsstörda, föräldrar och
personliga assistenter -
en processbeskrivning*

1995:4

Samspel i vardagsliv

En studie av möten mellan utvecklingsstörda, föräldrar
och personliga assistenter - en processbeskrivning

Eina Linder
Inger Sköld

Innehållsförteckning

Förord	3
Förord från handledaren	5
Inledning	7
Rollista	9
Aktörerna	
De utvecklingsstörda	10
Föräldrar	11
Personliga assistenter	12
Övriga aktörer	13
Scenen	
Synsätt och principer i lagstiftningen	13
Organisation	14
Gruppbostad	15
Andra boendeformer	16
Dagcenter	16
Fritid	17
Föräldrahemmet	17
Problemställning	18
Etiska överväganden	19
Forskningsprocessen	20
Igångsättning	20
Frustration och förvirring	
Deltagande observationer	23
Från tillrättalagt till spontana diskussioner	24
Tillrättalagt för forskarna	24
Assistentmöte	27
En annan värld	29
Arbetsgivarmöte med arbetstagarassistans	29
Städningstjat och kvällsmat	29
En vanlig kväll	31
Återföring till assistenterna	32
Krig och fred	32
12 intervjuer	33
Hur har vi hanterat materialet?	37

Kritisk granskning av metoden	37
Konflikter och konflikthantering	39
Igångsättningsfas	41
Osäkerhetsfas	42
Patrik	42
Resan	43
Den rätta metoden	44
Om konflikter och konflikthantering i gruppbestäder	46
Människan som subjekt eller objekt	49
Kaviarmackan	49
Duschning	51
Beroende - oberoende	51
Fotbadet	51
Promenader	51
Resan	52
Makt och ansvar	53
Att samspela fram en uppsats om samspel	55
Sammanfattande slutdiskussion	57
Litteraturförteckning	63

Förord

Om studier av samspel

Föreliggande arbete är en 10-poängsuppsats i Magisterkursen i socialt behandlingsarbete vid Socialhögskolan i Lund.

Den framlades vid seminarium i mars 1995 under titel "Från grupp till individ - ett förändrat perspektiv". Då vi fått förmånen att få uppsatsen tryckt i serien Meddelanden från Socialhögskolan har vi under redigeringsgången valt att omformulera titeln utifrån att vi själva gjort ett perspektivbyte vad gäller synen på tonvikten i uppsatsen. Vi beskriver en gruppprocess som är specifik vad gäller scen och aktörer. Genom forskningsmetoden, deltagande observationer, har vi studerat naturliga och utvalda situationer i utvecklingsstördas miljö. Att själva delta i just den verksamhet som data insamlas ifrån har inneburit att vi fått en djup förståelse för vardagslivets samspel.

Att bedriva forskning inom sitt eget område har både för- och nackdelar och ett problem för oss som forskare har varit att upprätthålla en nyfiken och frågande hållning. Vår handledare, universitetslektor Eric Olsson, har genom sitt engagemang, sina erfarenheter och kunskaper hjälpt oss behålla vår nyfikenhet på det gamla kända vilket tvingat oss till nya ställningstaganden.

Vi har studerat samspelet på fyra utvecklingsstörda mäns arena, där scenen är ett kollektivboende och huvudaktörerna är de fyra männen, deras föräldrar och personliga assistenter. Vårt syfte var att beskriva och förstå samspelet mellan dessa aktörer samt belysa skillnader i samspel mellan detta kollektivboende och samspel i gruppboende. Läsarna får en inblick i våra svårigheter att genomföra det senare syftet.

Den utförligt beskrivna forskningsprocessen innehåller löpande presentation av materialet, metoden samt löpande reflektioner. Metoden har varit deltagande observationer och intervjuer.

Vid analys av materialet fann vi följande viktiga problemområden:

- Konflikter och konflikthantering
- Synen på människan som subjekt eller objekt
- Beroende och oberoende
- Makt och ansvar

Dessa områden har vi funnit utifrån vår undersökning där vi har studerat specifika situationer. Vi är övertygade om att dessa problemområden ryms och återfinns inom ramen för allt mänskligt samspel, inte minst inom vård- och omsorgsarbete.

Denna uppsats handlar om samspel. Vi är två socionomer och arbetskamrater som skrivit uppsatsen i samspel med varandra. Uppsatsarbetet har tidvis varit konfliktfyllt och vi har varit tvungna att arbeta med vårt beroende av varandra. Vi hade inte kommit vidare med uppsatsarbetet utan att lösa konflikterna och att öppet diskutera våra känslor av under- eller överläge.

Vi hade inte kunnat skriva denna uppsats utan medverkan av många människor. Först och främst vill vi tacka våra lärare under magisterkursen Eric Olsson och Jenny Ljunghill som visat väg och delat med sig av sina kunskaper. Alla uppräknade personer i uppsatsen är vi dessutom skyldiga ett stort tack för att vi fått insyn i deras liv.

Helsingborg i november 1995

Eina Linder och Inger Sköld

Förord från handledaren

Under nästan tre decennier har nu processen att utforma ett "naturligt" vardagsliv för utvecklingsstörda pågått. Ambitionerna är stora och tron på ideala lösningar har ibland i debatten framstått som mycket stark. Problemet är att kunna utforma ett självständigt vardagsliv samtidigt som man har ett stort behov av hjälp och stöd i just de situationer som det tillhör "normal" självständighet att klara av själv. En lösning som länge framstått som den ideala och nästan som slutgiltig har varit gruppboendet. Det har emellertid varit tunnått med trovärdiga vetenskapliga studier av de nya formerna. Författarna till denna uppsats kastar ett särskilt ljus över hela problematiken genom att jämföra sina kunskaper om gruppboendet från sitt arbete med ett kollektivboende som intensivstuderas med deltagande observation. Skillnaden gentemot "traditionella" gruppboenden ligger främst i de former för relationer som upprättas mellan de boende och de människor runt omkring som skall hjälpa till.

Styrkan i studien är att den koncentreras på hur det vardagliga sociala samspelet med inslag både av närhet och konflikter kommer att utformas. Uppsatsen ger en livsnära och trovärdig skildring av de fyra männens liv och pekar på de möjligheter till en fullödigare tillvaro som finns i denna boendeform. Det är ingen glättad skildring som präglas av övertro på "normalisering" utan ett försök att komma nära de existentiella problem som är förknippade med den utvecklingsstördes tillvaro. I deltagande observation utgör forskaren som person forskningsinstrumentet. Författarna har lagt ner stor möda på att undersöka sanningshalten i sina observationer genom självvranssakan och kritisk granskning av varandras upplevelser under resans gång. Genom öppen redovisning av sin samspeletsprocess lyfter de också fram allmängiltiga aspekter på sociala relationer som i sig "normaliserar" en del av skeendet i kollektivet. Vägen till uppsatsen för Inger och Eina är i likhet med vägen till ett självständigare liv i kollektivet inte enkel och självklar utan kräver en tålmodig satsning på att utveckla samspelet för att klara alla små och stora hinder som kan torna upp sig. Det har varit en i sanning lärorik process även för mig som handledare.

Lund den 29/11 1995
Eric Olsson

Inledning

Sedan sex år tillbaka är vi, Eina och Inger, kollegor i ett team som arbetar med personer som har en utvecklingsstörning och är över 20 år. Teamet består av kuratorer, psykologer, sjukgymnaster, sjuksköterska, läkare, fritidspedagog, arbetsterapeut, logoped.

Vårt arbete som kuratorer har under de senaste åren genomgått stora förändringar, bland annat beroende på att verksamheten gått över från landstinget till kommunen samt att ny lagstiftning trätt i kraft. I våra arbetsuppgifter ingår stöd till personer med utvecklingsstörning och deras anhöriga, planeringsarbete, svara för kontaktpersonsverksamhet, samarbete med andra myndigheter samt stöd till personalgrupper. Tidigare ingick dessutom i våra arbetsuppgifter att utreda och ge underlag för beslut om insatser, men myndighetsutövningen sköts numera av andra inom kommunen.

För två år sedan började vi båda magisterutbildningen vid Socialhögskolan i Lund. Initialt i utbildningen blev vi påmind om sista terminens uppgift, nämligen uppsatsen som skulle skrivas. Ganska snart fick vi i uppgift att börja tänka på vad vi skulle vilja fördjupa oss i, ändå kändes termin fyra mycket avlägsen.

Tidigt diskuterade vi möjligheten att skriva en uppsats tillsammans. Vi trodde att vi skulle ha nytta av att gemensamt vrida och vända på problem och infallsvinklar. Vi var dessutom båda säkra på att vi ville göra en uppsats som vi kunde ha nytta av i vårt arbete och som arbetsplatsen eller arbetet också skulle ha nytta av. Det fanns också något lustfyllt i det som komma skulle, att få fördjupa oss och kanske hitta något som går oss förbi i det dagliga arbetet.

På detta stadium var vi fortfarande öppna för att göra var sin uppsats om det skulle visa sig att vi hade helt olika intressen. För att kunna skriva tillsammans var det viktigt att utgå från ett gemensamt intresse. En av våra arbetsuppgifter är att träffa gruppboendepersonal och föräldrar till utvecklingsstörda och vi är ofta inblandade i konflikter dem emellan.

Röster från boendepersonal:

"Nu får väl föräldrarna ändå förstå att han är vuxen och har flyttat hemifrån"

"Allt vore bra om bara inte föräldrarna la sig i"

"Föräldrarna litat inte på oss"

"Tänk om föräldrar kunde ställa upp lite mer"

Röster från föräldrar:

"Har vi inget att säga till om nu?"

"Det är ju i alla fall vi som är hans föräldrar och som vet hans bästa"

"Personalen litat inte på oss"

Röster från utvecklingsstörda:

"Personalen har bestämt....."

"Det bestämmer jag själv"

"Jag får ju inte"

Själva har vi sagt:

"Har vi inget att säga till om nu?"

"Föräldrar och personal litat inte på oss"

"Tänk om bara boendepersonal kunde förstå föräldrar lite bättre"

"Tänk om personalen kunde låta de boende själva bestämma"

Eina upplevde sig som medlare som skulle se till att allt blev lugnt igen och funderade på vart hon själv tog vägen i konflikten. Inger hade funderingar på om det var möjligt för samma person att stötta olika parter i en konflikt.

Vi kände oss ofta splittrade, olika parter ville få medhåll och vi strävade efter att alla skulle träffas och förstå varandra. Vi ville undersöka vad som händer i en konflikt mellan personal och föräldrar och där kurator finns som stöd eller medlare eller vad det nu kunde vara. Vår första idé var att följa en konflikt under hösten och göra det utifrån vår egen yrkesroll. Vi lämnade denna vinkling då det kändes för svårt att undersöka varandra eller en kollega och vi bytte fokus. Vårt intresse låg fortfarande i problemet konflikthantering. På hemväg från Socialhögskolan började vi diskutera utifrån begrepp som scen och aktör och vi kunde formulera uppsatsinnehållet; vi vill titta på hur samspelet kan se ut mellan flera aktörer på den utvecklingsstördas arena.

Vi ville också se om samspelet förändrats efter att utvecklingsstörda flyttat från grupp-bostad till eget boende och där personalbilden blivit förändrad.

Utifrån vårt intresse valde vi att studera samspelet i ett kollektivboende. De inblandade presenteras i följande rollista.

Rollista

De fyra männen

Anders Andersson

Björn Bengtsson

Dan Davidsson

Erik Eriksson

Deras föräldrar

Anna och Allan Andersson

Britta och Bengt Bengtsson

Dora Davidsson

Elsa och Evert Eriksson

Assistenter

Frida

Gun

Hanna

Inga

Jenny

Kristina

Patrik

Dagcenterpersonal

Nora

Olga

Gruppbofastadspersonal

Lisa

Monika

Aktörerna

De utvecklingsstörda

Kalle kommer tassande över ängen med en skål i handen. I skålen finns fisk som han själv dragit upp och som skall ätas till kvällen. Han kommer smygande med den och tittar sig oroligt omkring. Kalle är utvecklingsstörd, han har Downs syndrom. Kalle är på sommarkoloni och alla vet att han är dum och dessutom stum. Han säger aldrig något. Plötsligt står föreståndare Eina framför honom, skrattar, pekar på skålen och säger: *"Men Kalle, vad ska du göra med fisken?"* Kalle skrattar hejdlöst, slår sig för pannan och utbrister: *"Herregud, vad jag är utvecklingsstörd"*.

Inger brukar använda svårigheten i att förstå om klockan skall vridas fram eller tillbaka vid ändring mellan sommartid och vintertid som ett exempel på hur det kan vara att tänka som utvecklingsstörd. Vår första observation gör vi dagen innan sommartid skall övergå till vintertid. Vid kaffet är det Anders som snabbt och enkelt redogör för hur klockan skall ändras.

Eina har vid tidpunkten då hon träffar Kalle en generaliserad bild av honom. Inger använder sitt exempel som om det gäller för alla. Det är svårt att generellt beskriva personer med utvecklingsstörning eftersom de vi möter är individer där utvecklingsstörningen endast är en av många egenskaper.

De fyra männen i vår undersökning, Anders, Björn, Erik och Dan, har alla en utvecklingsstörning, ett förståndshandikapp. Det innebär att de har fötts med eller någon gång i utvecklingsåren fått en brist eller skada som bromsat intelligensutvecklingen (Molander 1989). Ett förståndshandikapp innebär begränsningar när det gäller att bilda sig en verklighetsuppfattning genom att ta emot och bearbeta intryck. Med förstånd menas tänkandet och minnet. Alla förståndshandikappade kan tänka, men de har en varierande grad av svårigheter att i tankarna ordna de kunskaper som olika upplevelser förmedlar till dem. Denna förmåga utvecklas under barndomen, men den förståndshandikappade utvecklas inte så långt som andra människor när det gäller förmågan att hantera kunskaper som ligger långt från den konkret upplevda verkligheten. Förmågan till abstrakt tänkande är begränsad.

Det går inte att träna bort ett förståndshandikapp. Utvecklingsstördas föreställningar om sig själva och om omvärlden kan dock påverkas genom den miljö de är i, genom det samspel de deltar i.

Valerie Sinason, som bedriver psykoterapi med utvecklingsstörda vid Tavistockkliniken i London, skiljer mellan "känslomässig intelligens" och kognitiv intelligens (Sommarström 1993).

Utvecklingsstörda har samma grundläggande behov, förmåga till känsloupplevelser och har samma behov av kontakter med sina medmänniskor som vi andra (Røren 1979).

Länge har det tagits för givet att utvecklingsstörda inte kan tillgodogöra sig psykoterapi, men för några år sedan hörde vi talas om att psykoterapi börjat bedrivas med utvecklingsstörda. I Sverige är det främst Inga Sommarström som talat för utvecklingsstördas möjligheter att tillgodogöra sig psykoterapi. Hon hänvisar till den engelska psykologen Sheila Spensley, som menar att användningen av psykisk utvecklingsstörning som diagnos för ett enhetligt tillstånd har medfört en djup klyfta i vårt sätt att tänka om mentalt fungerande och att detta utgör ett hinder för förståelse. En terapi kan påverka den känslomässiga förståelsen men inte den allmänna intelligensen (Sommarström 1993).

De fyra männen i vår undersökning har alla en utvecklingsstörning. Tre av dem har också epilepsi, vilket är ett vanligt tilläggshandikapp bland utvecklingsstörda (Bakk, Grunewald 1993). Björns epilepsi är ovanlig och svår och det senaste epilepsianfallet medförde respiratorbehandling. Alla tre är beroende av ett stort omhändertagande pga anfallens karaktär. Erik har Downs syndrom, men ingen epilepsi.

När man talar med de fyra männen och uttrycker sig konkret och ger dem tid, är deras förmåga att förstå mycket god. Björn har svårt att förstå frågan om hur han hade det där han bodde tidigare, men när Eina konkretiserar frågan med namnet på gruppboenden förstår han.

Både Björn och Anders har vid flera tillfällen visat en logisk slutledningsförmåga. Vid en diskussion där assistenterna anser att man inte skall ringa från telefonen i köket konstaterar Björn att det enda rätta är att ta bort telefonen från köket.

Om Anders inte får förslag och uppmuntran till aktivering blir han lätt sittande och han har mycket sällan egna förslag. Björn har ibland svårt i kontakten med andra människor, han kan lägga sig i andra människors göranden och låtanden på ett sätt som stör.

Föräldrar

Föräldrar till funktionshindrade barn, ungdomar och vuxna befinner sig i en speciell situation. Vi har hört föräldrar säga om sina utvecklingsstörda barn: *"Han kommer ju alltid att vara beroende av oss"*, *"när vi är borta måste syskonen ta över"*. Föräldrar har ett livslångt perspektiv när det gäller ansvaret för det utvecklingsstörda barnet till skillnad från ansvaret för detta barns syskon. Oavsett om föräldrar har det praktiska ansvaret för sitt barn

eller ej kan de inte frigöra sig från det känslomässiga ansvaret. Det går inte att fullt ut överlämna ansvaret till professionella. Dessa kan när som helst bytas ut. Föräldrar får kanske inte heller det individuella bemötande och den individuella omsorg som de efterlyser för sitt barns räkning.

Föräldrar har information bakåt i tiden som är av stort värde för förståelse av den aktuella situationen. Vi upplever att föräldrar i större utsträckning än tidigare efterfrågas när det gäller att ge information. Föräldrar är de enda som kan beskriva stora delar av de utvecklingsstördas historia.

De två föräldrarna vi har intervjuat berättar om tider av kamp för sina söners rättigheter. Det finns en evig strävan efter att uppnå det optimala för sönderna, vilket för dessa föräldrar är ett gott omhändertagande där även föräldrarna självklart räknas med.

Britta uttrycker det så här: *"Först nu kan jag lägga mig ner och dö"*.

Vi har inställningen att föräldrar alltid vill sina barns bästa och har en mening med sitt agerande även om detta för oss utomstående väcker reaktioner av förundran och avståndstagande. Föräldrar och den funktionshindrade sonen/dottern utgör en familj med sitt livsmönster, sina traditioner och värderingar. När den utvecklingsstörde växer upp och flyttar hemifrån bär han/hon med sig sin historia och har också rätt att göra det. Att bli behandlad som den individ han/hon är och inte bara som en i en grupp utvecklingsstörda, där alla har samma önsknings och intressen borde vara en självklar rättighet.

Personliga assistenter

Grundläggande för innebörden i begreppet personlig assistans är personligt utformat stöd som skall ge ökade möjligheter till självbestämmande och inflytande (SOU 1991:46, Prop. 1992/93:159).

Avsikten är att den hjälp den funktionshindrade behöver skall ges av ett så begränsat antal personer som möjligt och inte vara knutet till verksamheten utan till personen. Personen skall själv kunna välja av vem, när och hur han får assistansen, dvs assistansen skall ske på den funktionshindrades villkor.

Personlig assistans skall enligt lagstiftningen (LSS) vara ett medel för personer med stora funktionshinder att uppnå delaktighet, självbestämmande och inflytande, tillgänglighet och kontinuitet.

Assistenterna i vår undersökning betonar att deras uppgift är att medverka där den enskilde är delaktig. Assistansen skall alltid ges på brukarens villkor, det vill säga assistenterna skall inte städa, handla, tvätta själva. Personliga assistenter skall utgå från den enskildes individens önskemål, vilket kan betyda att en och samma assistent får många roller. De personliga assistenterna i vår undersökning är anställda av ett kooperativ. En av kooperativets

styrelsemedlemmar, en svårt rörelsehindrad, icke utvecklingsstörd kvinna beskriver skillnaden mellan att ha hjälp av personlig assistent och av hemtjänst som skillnaden mellan dag och natt. Hon säger att hon lyckats vända sitt underläge till ett överläge i omsorgsrelationen, men det kan man inte göra med vem som helst, *"relationen är så viktig, att det fungerar mellan oss, det har med personkemi att göra"*.

Var och en av de fyra männen har ett beslut om personlig assistans med ett visst antal timmar och de har ett större antal hjälptimmar per man nu än de hade då de bodde i gruppbostad.

Övriga aktörer

Vi vill bara kort nämna att i utvecklingsstörda personers liv finns många aktörer.

I gruppbostad arbetar vårdare och antalet vårdare är beroende på hur många som bor i gruppbostraden.

Handikapputredningen (SOU 1991:46) menade att personer i en gruppbostad skall ha inflytande och medbestämmande över vilken personal som skall hjälpa dem i bostaden, men detta togs inte upp i propositionen.

LSS § 6 lyder: "För verksamheten enligt denna lag skall det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad skall kunna ges".

När vi studerar förarbetena till lagen finner vi inte någon större skillnad i innehållet mellan omvårdnad och service av personal och personlig assistans. Det som gäller för personliga assistenter gäller även för personal i gruppbostrader, dvs att arbetet skall utgå från den enskildes egna behov.

Många utvecklingsstörda har sin dagliga verksamhet på ett dagcenter där handledare är anställda för att också ge god service och omvårdnad.

Övriga aktörer är bl a teampersonal som ger råd och stöd, gode män, kontaktpersoner, ledsagare.

Scenen

Synsätt och principer i lagstiftningen

1994-01-01 trädde en ny lag i kraft, Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Den ersatte Omsorgslagen (1986) och innehöll flera nyheter. Den för många viktigaste nyheten var rätten till personlig assistans. Personer som har rätt till insatser enligt LSS är personer med utvecklingsstörning och personer med andra varaktiga och stora

fysiska eller psykiska funktionshinder, för vilka funktionshindret förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen.

Handikapputredningen, som påbörjade sitt arbete 1985 och vars slutprodukt är LSS, valde den humanistiska människosynen som grund för sina förslag. Därmed ansåg utredningen att de angett tonen och riktlinjerna för den utveckling av samhället som den vill ha för att de övergripande målen i LSS; full delaktighet och jämlikhet, skall bli förverkligade.

Den humanistiska människosynens kärna är respekt för människovärdet och att människan alltid är en person med ett värde i sig. Det är inte knutet till vad en människa har eller gör. Alla människors värde är lika, alla har samma mänskliga rättigheter och samma rätt att få dem respekterade. Denna rätt till respekt förändras inte efter t ex art och grad av funktionsnedsättning (SOU 1991:46).

Frågor om integritet, självbestämmande och inflytande fick stort utrymme i utredningsarbetet och det formulerades s k bärande principer, dvs kvalitetskrav. De bärande principerna är: självbestämmande och inflytande, tillgänglighet, delaktighet, kontinuitet och helhetssyn.

Utredningen fastslog att självbestämmande innebär att få respekt för sina önskemål om stöd och service och att själv få avgöra när hjälp behövs.

Det finns situationer när möjligheter till självbestämmande är begränsade säger utredningen vidare och betonar att arbete med personer med psykisk utvecklingsstörning kräver särskild vaksamhet och respekt för att den enskilde så långt han/hon ändå kan och vill skall kunna fatta beslut i sin vardag (SOU 1991:46).

Organisation

Den som har rätt till personlig assistans kan få sin rättighet tillgodosedd antingen genom ett kommunalt beslut enligt LSS eller beslut om assistansersättning enligt LASS (Lag om assistansersättning). LASS handläggs av Riksförsäkringsverket och de allmänna försäkringskassorna. Mycket förenklat är fördelningen av beslut och kostnadsansvar sådant att för den som har rätt till assistans mer än 20 timmar per vecka är det försäkringskassans angelägenhet och då behovet understiger 20 timmar per vecka är det kommunens ansvar. Försäkringskassans roll är inte att fungera som arbetsgivare. Med ett beslut om assistansersättning från försäkringskassan kan den enskilde själv välja att vara arbetsgivare, anlita kommunen, ett kooperativ eller annan arbetsgivare (Prop. 1992/93:159).

När männen i vår undersökning flyttade till sitt hus blev de medlemmar i ett kooperativ och arbetsledare för sina assistenter. I praktiken fungerar föräldrarna i förlängningen som arbetsledare. Erik är ledamot i kooperativets styrelse. Föräldrar till utvecklingsstörda styrelseledamöter deltar som företrädare. I stadgarna för kooperativet finner vi att

medlemskap enbart kan erhållas av personer med behov av personlig assistans, övriga kan vara stödmedlemmar. Kooperativet fungerar som arbetsgivare för assistenterna. En av assistenterna har vissa arbetsuppgifter motsvarande dem som en föreståndare för en gruppbostad har.

Gruppbostad

I vår kommun är en gruppbostad en bostad för 1 - 5 personer med tillgång till personal i varierande utsträckning. Det finns gruppboستäder som består av en lägenhet med 7 rum och kök där det bor 5 personer som har var sitt rum, ett gemensamt kök, ett gemensamt vardagsrum och ett eller två duschrum. Det kan vara lägenheter i hyreshus som är ombyggda för detta ändamål och det kan vara specialbyggda villor. I lägenheter som är så stora finns personal dygnet runt. De fyra männen i vår undersökning har tidigare bott i sådana gruppboستäder, som idag betraktas som "gammaldags". Sedan slutet av 80-talet tillskapas inga gruppboستäder av denna typ.

För övrigt finns också gruppboستäder där två, tre eller fyra personer delar en vanlig lägenhet och där har var sitt rum, gemensamt kök och vardagsrum. Här finns ingen personal på natten och lägenheterna är i regel inte anpassade på något sätt. Det kan också finnas vanliga enrumslägenheter som den enskilde inte har eget förstahandskontrakt på och med tillgång till personal.

Enligt ny lagstiftning räknas ovan senast beskrivna gruppboستäder inte längre som gruppboستäder. Gruppbostad i lagens mening är idag ett litet antal bostäder som är grupperade i villor, radhus eller flerfamiljshus kring gemensamma utrymmen (Prop. 1992/93:159). Nybyggda gruppboستäder i vår kommun består av 4 - 6 små lägenheter med kök, kokvrå eller kokskåp och eget duschrum. Dessutom finns en gemensam del med kök, tvättstuga, vardagsrum och personalutrymmen.

Personal som kan ge service och vård finns dygnet runt. Gruppbostad skall vara ett bostadsalternativ för personer med så stora omvårdnads- och tillsynsbehov att mer eller mindre kontinuerlig tillgång till personal är nödvändig. I propositionen talar departementschefen om ett positivt socialt samspel med andra som en nödvändighet för ett gott liv i en gruppbostad. Han poängterar att gruppen inte kan vara för stor för att den enskilde skall kunna få en social roll i gruppen, knyta vänskapsband, kunna förstå och förutsäga de andras reaktioner.

Andra boendeformer

Insatsen boende heter "bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna" i LSS och hit hör gruppboende som vi beskrivit ovan. Förutom gruppboende avses serviceboende, vilket är en bostad med visst basstöd. Med särskilt anpassad bostad menas en bostad med grundanpassning för personer med fysiska funktionshinder. Stöd och service behöver inte vara kopplat till sådan bostad.

Andra sätt att bo kan vara egen bostad (själv eller tillsammans med make/maka eller sambo), bostad tillsammans med en eller flera vänner, boende hos föräldrar eller i familjehem. Det finns dessutom fortfarande personer som bor på vårdhem för utvecklingsstörda. I september 1992 hade cirka 22.000 vuxna svenskar med utvecklingsstörning någon form av insats enligt Omsorgslagen, föregångaren till LSS (Socialstyrelsens Meddelandeblad Nr 12/93). Av dessa bodde 45 % i gruppboende, 18 % hos sina föräldrar (628 personer över 45 år bodde fortfarande hos sina föräldrar), 16 % på vårdhem, 16 % i egen bostad och 1,6 % i familjehem.

Männen i vår undersökning har valt att bo tillsammans och de har köpt ett hus. Vi kallar deras boende för kollektivboende, en form av eget boende.

Dagcenter

Insatsen sysselsättning i LSS benämns daglig verksamhet, vars mål är att genom meningsfulla aktiviteter och upplevelser ge de enskilda möjlighet att utveckla sina resurser. Den dagliga verksamheten för utvecklingsstörda anordnas främst genom dagcenter, vilka kan se ut på olika sätt. På Björns dagcenter finns cirka 20 utvecklingsstörda. Björn sysslar mest med monteringsarbeten och i viss mån med konsthantverk.

På Anders dagcenter finns cirka 15 utvecklingsstörda. Anders sysslar mest med att paketera plastbestick. Dessutom har han tillsammans med andra pausgymnastik, musik och "fria aktiviteter", vilket kan innebära att exempelvis se videofilm.

På dagcenter finns handledare anställda. Hur mycket samverkan det finns mellan dagcenterpersonal, föräldrar och boendepersonal varierar.

1992 hade 78 % av de utvecklingsstörda med någon form av insats enligt Omsorgslagen daglig verksamhet, 3,6 % hade skyddat arbete och 2,3 % hade arbete inom reguljär arbetsmarknaden (Socialstyrelsens Meddelandeblad Nr 12/93).

Fritid

I LSS finns lagstadgad rättig till fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter för dem som bor i bostad med särskild service. För utvecklingsstörda spelar fritidsengagemanget en stor roll och speciella aktiviteter anordnas av fritidskonsulenter, ideella föreningar och studieförbund. För vissa kan flera dagar i veckan vara uppbokade av olika aktiviteter. Vanligast är att man bedriver aktiviteten i grupp, dvs tillsammans med andra utvecklingsstörda, t ex bowling, simning och klubbverksamhet med skiftande innehåll.

Björn har för tillfället ingen organiserad eller ständigt återkommande aktivitet som han ägnar sig åt på fritiden. Förr tyckte han om att simma, men har slutat med detta. Björn är trött på kvällarna och vill helst vara hemma. *"Han trivs i köket med sin kaffekopp"*, säger Gun. Anders simmar en gång per vecka och tycker mycket om att besöka caféer och att göra utflykter.

Föräldrahemmet

Vår erfarenhet är att utvecklingsstörda flyttar hemifrån senare än andra. Denna scen fortsätter att ha mycket stor betydelse för många efter att de flyttat. Björn har svårt att smälta att hans gamla rum hos föräldrarna gjorts om till badrum. Björn hälsar inte på hos sina föräldrar på samma sätt som tidigare och han sover sällan över hos dem. Under alla år som Anders har bott i gruppbofastad har han regelbundet vistats hos sina föräldrar varannan helg. Det har varit mycket viktigt för honom och han har inte accepterat några avvikelser från schemat. Först efter att han flyttat till kollektivet har han kunnat släppa på regelbundenheten. Han sover fortfarande över hos sina föräldrar då och då, men inte efter något schema.

Problemställning

Hur ser samspelet ut på de utvecklingsstördas arena där scenen är ett eget kollektivboende med personlig assistans?

Vilka är de huvudsakliga skillnaderna jämfört med samspel i gruppboend?

Eftersom vi är intresserade av samspelet fokuserar vi inte på den enskilde individen eller den enskilde individens utveckling. Med samspel menar vi de mellanmännsliga processerna, innehållet i relationer människor emellan.

Personer med utvecklingsstörning befinner sig ofta i underläge i samspel med andra. De är i behov av omsorg och vård och har själva svårt att dra gränsen mellan adekvat omhändertagande å ena sidan och uppfostran och förmynderi å andra sidan. Att ifrågasätta den omsorg de är utsatta för och själva formulera egna krav är svårt och ibland omöjligt för dem.

Utvecklingsstörda är beroende av andra, det ligger i handikappets natur. De har en begränsning i sin förmåga att föra sin egen talan och måste i flera avseenden förlita sig på andra människors goda vilja och kunskap.

Vi fostrar våra barn till att bli självständiga, att inte hänga oss i kjolarna. Ett självständigt barn är bevis på en lyckad uppfostran. I arbetet med utvecklingsstörda ingår olika slags träning för att nå större självständighet. Hos personal inom omsorgsverksamheten kopplas självständighet och oberoende ihop och vi ser ofta mindre negativt på beroende av tekniska hjälpmedel än vi ser på beroende av människor.

Att födas som utvecklingsstörd är att födas med ett livslångt beroende i större eller mindre grad. Föräldrar befinner sig i en ständig konflikt i hur långt de kan våga gå i att låta sin son/dotter ta egna beslut, röra sig fritt, välja andra. Samma ständiga konflikter lever personal med.

En delfrågeställning blir hur de personliga assistenterna handskas med begreppen självständighet och beroende.

Självständighet och oberoende skattas högt i vårt samhälle. "Insatserna skall vara så utformade att de stärker den enskildes möjlighet att leva ett självständigt och oberoende liv" (Prop. 1992/93:159).

De bärande principerna i lagstiftningen; självbestämmande och inflytande, tillgänglighet, delaktighet, kontinuitet och helhetssyn diskuteras främst i förhållande till normalbegåvade personer med funktionshinder.

Lagstiftaren menar att det finns personer som har begränsade möjligheter att ge uttryck för sin vilja och därför behöver stöd eller hjälp i att fatta vissa beslut. Därvid krävs mycket stor lyhördhet och respekt för önskemål som den enskilde ger uttryck för (Prop. 1992/93:159). Detta uttalande gäller således för de utvecklingsstörda männen i vår undersökning.

De bärande principerna grundar sig på en humanistisk människosyn (SOU 1991:46) dvs att alla har samma mänskliga rättigheter och samma rätt att få dem respekterade. Vi utgår ifrån att människan är en kollektiv varelse som finns i ett samspel med andra och därmed är beroende av andra.

Etiska överväganden

Vi har undersökt en grupp som för alla insatta är lätt att identifiera. De medverkande kommer att känna igen sig och varandra. Utomstående kommer att känna igen dem, särskilt som grupp.

Självklart har alla fått andra namn än i verkligheten. Vi har fått förtroenden och vi har bemödat oss om att hantera dessa på ett sätt som gör att de inblandade inte skall känna sig utlämnade. Det som vi uppfattat som mest privat har vi utlämnat.

Vi hyser stor respekt för alla inblandade och hoppas att det avspeglar sig i uppsatsen. De beskriver sin specifika situation och utifrån det resonerar vi i allmängiltiga termer.

I projektplanen resonerade vi kring för- och nackdelar med att göra deltagande observationer i privatpersoners hem. Vi hade en oro för att vi skulle göra intrång i deras privatliv och att de skulle ha små möjligheter att säga nej. Vid flera tillfällen frågade vi Anders och Björn om vi fick komma tillbaka och om vi fick besöka dem på dagcenter. Ett problem för oss har varit att göra oss förstådda för Erik, Björn, Anders och Dan. De kan inte fullt ut förstå syftet med denna undersökning. Att presentera materialet så att det blir meningsfullt för dem är en svårighet för oss.

Forskningsprocessen

Under denna rubrik kommer vi att presentera hela vårt forskningsmaterial tillsammans med löpande reflektioner och jämförelser med gruppboväder. Metod och genomförande kommer att framgå efterhand i presentationen. Vi vill försöka förstå samspelet mellan människor med utgångspunkt från de inblandades egna upplevelser och har valt en kvalitativ metod. Vi gör både deltagande observationer och djupintervjuer. Det är dock här på sin plats att säga något om urvalet. Vi kände till 10 - 12 personer som flyttat från gruppboväder under det senaste året. Eftersom vi vill titta på skillnader i samspel väljer vi några personer där det gått en tid efter flyttningen och de därför har kommit en bit in i det nya. Vi har hört talas om fyra män som köpt ett hus tillsammans och själva valt sin personal, sk personliga assistenter. Vi vet dessutom att tre av dem tidigare bott tillsammans i en gruppboväd och att några ur den personalgruppen nu blivit deras personliga assistenter. En tanke är att också intervju våra kollegor i teamet, dagcenterpersonal och personal från gamla gruppboväden för att få bilden så bred som möjligt.

Igångsättning

Frustration och förvirring

Vägen in

Vem skulle vi kontakta först? Alternativen som fanns var någon av de utvecklingsstödda, någon av föräldrarna eller någon av assistenterna.

I ärlighetens namn får vi säga att det inte var de utvecklingsstödda vi i första hand tänkte på. Ingen av oss kände någon av dem sedan tidigare varför det inte var naturligt att ens överväga möjligheten att ta kontakt med någon av dem för att fråga.

Vi valde att prata med en av föräldrarna. Vi hade redan en idé om att föräldrarna hade en annan och viktigare roll här än i en gruppboväd och vi diskuterade över huvud taget inte möjligheten att kontakta en assistent som första person.

Om vi skulle gjort motsvarande undersökning i en gruppboväd hade det naturliga varit att vi kontaktat föreståndaren först. Vi hade definitivt inte tagit kontakt med föräldrarna i första hand.

Vi valde den väg vi ansåg smidigast, att kontakta en person vi kände. Eina ringde till Britta, som vi båda haft kontakt med genom hennes engagemang i en förening och bad om ett sammanträffande där vi önskade att så många som möjligt var närvarande.

Vi blev inbjudna att komma till huset för att presentera vår idé. Vi träffade då Anders, assistenten Frida och Britta.

Första intrycket

"*Detta är ingen gruppbostad*", säger vi till varandra när vi åker därifrån. Det handlar dels om läget och utseendet på huset, ett hus som helt smälter in i omgivningen, ett vanligt hus i de kvarteren, dels att den personliga assistenten knappt är synlig utan sitter vid sidan om. Vi pratar mest med Britta och på uppmaning av henne visar Anders oss runt i huset, Britta går också med och berättar och de är stolta när de visar sitt fina hus.

Vi berättar att vi vill göra deltagande observationer och intervjuer för att få veta hur samspelet mellan alla inblandade fungerar och med tonvikt på skillnaden mellan hur det är nu och hur det var på gruppbostadstiden. För Brittans del verkar det helt okomplicerat att delta i forskningen. Anders säger inte mycket, men han svarar ja på frågan om vi får komma tillbaka för att se hur de har det. Frida verkar också positiv till att delta.

Vi vill helst träffa alla vid ett och samma tillfälle för att berätta om forskningen. Här finns en rädsla hos oss för att några få skall göra sig till tolk för samtliga. Vi kommer överens med Britta om att hon skall lämna besked om hur de andra föräldrarna ställer sig till forskningen. Frida skall undersöka samma sak bland assistenterna och hjälpa Anders att diskutera med de andra männen. Efter en vecka lämnar Britta och Frida besked att det är okay för samtliga. Britta säger dessutom att vi är välkomna en stund under en sammankomst i slutet av sommaren där alla kommer att vara med.

Möte med hela gruppen - uppsatsen står på spel

I slutet av augusti kör vi till deras sammankomst och vi är nervösa. Vi vet inte vad de som är där vet och vi vet inte riktigt vilka vi skall få träffa. Detta känns som ett mycket viktigt möte - vi måste göra bra ifrån oss - hela uppsatsen står på spel.

Alla föräldrar är med och vi förstår snabbt vem som är förälder till vem. Svårare är det att identifiera assistenterna. Vi vet säkert att en ordinarie assistent inte är närvarande. För övrigt är vår minnesbild otydlig vad gäller assistenterna. Assistentgruppen är för oss diffus och svårgripbar. Vilka är de? Vilka är deras uppgifter?

Vi presenterar vår idé och berättar att vi vill göra deltagande observationer hemma hos Anders, Björn, Dan och Erik och att vi vill intervju dem, föräldrarna och assistenterna. Vi får svara på en del frågor. Några föräldrar och assistenter är tveksamma och uttrycker detta med frågor som: "*Vad har vi för nytta av detta? Hur mycket orkar våra söner med?*" Frida blir bekymrad och säger: "*Men det var det ju ingen som skrev något om, jag skrev ju på blocket och frågade alla*".

På frågan om vilken nytta en sådan uppsats kan ha svarar Eina att det är svårt att på förhand veta vad som kommer ut av olika undersökningar men att vi tror att vi alla skall kunna lära oss något om samspelet mellan människor.

Två föräldrapar är klart positiva och Anders mamma Anna uttrycker förhoppning om framtida bra kuratorskontakter.

Björn och Dan tycker det är roligt att berätta för oss om hur det är nu jämfört med hur det var i gruppbestaden. De två pratar gärna när vi sitter samlade i stora gruppen.

Assistenterna är tystlåtna och först vid kaffet blir de mer aktiva och något av det vi har med oss hem är:

"Det dröjde länge innan vi förstod hur föräldrarna ville ha det"

"Vi som den grupp vi är nu skulle lika väl kunna vara en gruppbestad"

"Det är svårt att komma in som 20-åring i gruppbestad och inte falla in i samma beteende som finns bland personalen, ständigt avbryta de utvecklingsstörda, de är ändå bara utvecklingsstörda så vad då..."

På vägen hem funderar vi på om detta kommer att bli ett frossande i dålig personal i gruppbestäder och är det vad vi vill höra? Vi har också gamla konflikter med gruppbestads-personal och vi får se upp så att vi inte faller för frestelsen.

Vi själva har aldrig deltagit i någon träff i gruppbestäder av liknande karaktär som denna, dvs då alla inblandade träffas för att umgås. Vi vet att det förekommer "anhörigträffar", som föreståndare eller personal tagit initiativ till genom att bjuda in till gruppbestaden.

När vi åker därifrån känns allting förvirrat - kan vi skriva någon uppsats? Vilka ställer upp?

Vi skall inom kort få besked om hur det blir. Alla skall fortsätta diskutera efter att vi åkt därifrån.

Bortfall

Nu har vi sett alla inblandade aktörer och föräldrarnas förändrade position har blivit tydlig. Vi vill undersöka vad denna position innehåller.

Samma kväll ringer Britta till Inger och berättar att Davidssons och Erikssons av olika skäl sagt nej till att delta. Anderssons och Bengtssons är fortfarande positiva och därmed blir det också deras söner vi skall få träffa. Britta säger: *"Det är lika bra att bara intervjua Björn och Anders. Dom är det lättast att få ut något av. Det blir Eina på Björn och du på Anders"*.

Vidare får vi förslag på vilken dag vi kan göra deltagande observation, en dag då Dan och Erik inte skall vara hemma. Alla assistenter har sagt ja till att delta i undersökningen.

Ur Ingers dagbok: *"Det är föräldrarna som styr, både killarna, assistenterna och oss?"*

En fråga vi ställer oss nu: Kan vi göra undersökningen fast vi inte får se allt? Eina är bekymrad och besviken över att vi inte får se helheten.

Vi funderar på om det finns en konflikt i föräldragruppen och ett sätt att dölja den skulle vara att inte alla deltar i undersökningen.

Grupp eller individ

Morgonen därpå ringer Britta igen för att säga att om Dan och Erik också vill bli intervjuade är det naturligtvis okay, men inte samtidigt som de andra.

Redan tidigt har vi förstått att det är viktigt att inte betrakta dessa fyra män som en grupp.

Britta har flera gånger poängterat att de är fyra individer. Britta säger att det är först nu som det gått upp för dem att de inte i första hand är en grupp.

Trots det här beskedet är vi lite förvirrade över vad som gäller, vilka vi får forska om.

Vi bestämmer oss för att börja enligt erbjudandet med sönerna till de föräldrapar som sagt ja.

I förvirringen ligger vem det är som egentligen skall bestämma det här. Vad betyder budskapet vi får? Betyder det att föräldrarna tackat nej för egen del, men att det är fritt fram för männen att göra sina egna val? Betyder det att Britta sagt ja för deras räkning utan att ha kontrollerat med deras föräldrar? Det viktigaste för vår egen del är; hur fria kan vi vara i att inte bry oss om vad föräldrarna bestämmer för de utvecklingsstördas räkning? Kan vi fråga dem själva? Vad svarar vi om de frågar oss?

Om vi hade gjort motsvarande undersökning i en gruppbostad hade vi kanske inte ställt oss dessa frågor. Vi hade känt oss friare i att ta direkt kontakt med de utvecklingsstörda. Här känns det omöjligt att gå förbi föräldrarna.

Deltagande observationer

Vi valde att göra deltagande observationer före intervjuerna. Vi ansåg att risken för att bli uppknutna till dem vi intervjuat skulle minimeras genom detta sätt och att vi skulle känna oss friare att se det vi såg och känna det vi kände. Vi ville göra den första deltagande observationen tillsammans för att vid ett och samma tillfälle knyta kontakterna. Var och en skrev efter hand dagbok innehållande referat och reflektioner. Under observationerna i männens hem gjorde vi inga anteckningar direkt då det kändes alltför klumpigt. Under de möten vi observerade förde vi anteckningar direkt. Vi valde observationstillfällen utifrån vår önskan att få se olika situationer. Då vi fick veta att assistenterna hade assistentmöten och att männen hade bomöten bad vi att få vara med vid sådana möten. Dessutom ville vi delta vid ett styrelsemöte hos kooperativet.

Från tillrättalagt till spontana diskussioner

Observation I

Tillrättalagt för forskarna

Den första deltagande observationen gör vi tillsammans i Anders, Björns, Eriks och Dans hem och vi känner oss lite nervösa. På vägen dit i bilen pratar vi om hur viktigt det är att det skall kännas meningsfullt för alla, att vi ska få ömsesidig tillit. Det skall kännas bra för dem att vi kommer tillbaka och vi skall inte utsätta dem för något obehagligt. Vi skall vara hos dem en hel dag, kommer vi att kunna urskilja det viktiga?

Björn öppnar dörren. Det är fullt med folk i hallen, några skall iväg för att lämna forskningsarenan fri. Vi delar rätt snart upp oss, Anders, Inga och Inger går till Anders rum, Björn, Gun och Eina går till Björns rum.

Vi vet att det här inte är en vanlig dag. Genom att Dan och Erik inte skall vara hemma är dagen tillrättalagd för oss. Inga, Gun, Anders och Björn har inte planerat något annat än att vara tillsammans med oss.

Vi umgås med dem hela dagen. Det är tydligt att Inga och Gun är inställda på att berätta så mycket som möjligt för oss. Vi ser det också i dagböckerna eftersom de handlar mer om vad vi har hört än vad vi har sett. Ett av våra syften är att upprätta en kontakt med Anders och Björn så att vi kan komma tillbaka utan att vara främmande för dem.

Nedan följer vad vi har med oss från den här dagen av vad vi har sett och hört:

Bejakande av föräldrarelationen

"Föräldrarelationen är viktig, man ska vara mån om den, utvecklingsstörda är alltid beroende av sina föräldrar och det ska man ta hänsyn till, dock får föräldrar ibland för mycket makt, föräldrarna finns alltid, åtminstone så länge dom lever, men vi personliga assistenter kan komma och gå, vi byts ut, vi slutar ", säger Gun. Inga är nöjd med att föräldrarna dyker upp på ett naturligt sätt till skillnad från hur det var i gruppboenden. Inga menar att föräldrarna inte behöver känna att de kommer och stör.

Den goda assistenten

Gun talar om att personkemin stämmer mellan henne och Björn och menar bl a att de har gemensamma intressen. En bra assistent är enligt Gun någon som kan släppa på makt och som är flexibel. *"Det är jag som skall anpassa mig och inte tvärt om"*, säger Gun. Inga talar om vikten av att ha den "rätta människosynen" dvs att utvecklingsstörda också är människor. *"En bra assistent är någon som är nära"*, säger Gun.

Balansgången för assistenter

Inga berättar att Anders gärna skulle ligga kvar i sin säng en hel dag under helgen. Det händer ibland att Inga låter honom ligga kvar. Hon vet att han njuter av det. Samtidigt vet hon att han sällan tar egna initiativ och behöver puffas på. Därför lockar hon oftast upp honom.

Inga berättar att Erik behöver påminnas om duschning. Hon påminner honom, men vill samtidigt att han själv skall få bestämma när han vill duscha. Hon bryr sig inte om vilken tid på dagen han gör det, men hon vill inte att han avstår helt.

Självständighet - osjälvständighet

Björn vill numera ha sällskap när han är ute och går. Gun funderar på om detta är ett uttryck för större osjälvständighet eller om det kan vara något annat. Björn själv säger: "Man är mera fri här". Anders besöker spontant sina föräldrar, vilka bor i närheten och han går gärna dit utan att först kontrollera om de är hemma.

Assistenter i samspel med föräldrar och utvecklingsstörda

Under observationen vill Anders gå hem till sina föräldrar. Gun och Björn vill gå ut och gå. Inger träffar Anders föräldrar i deras hem och Eina träffar Björns föräldrar ute, således har vi sett alla i interaktion med varandra. Våra upplevelser är att det är avspänt och trevligt mellan alla parter. Inga och Anna skvallrar om den gamla gruppbestadstiden och Gun hjälper Bengt med båten.

Konflikter

Under samtalen med assistenterna får vi veta att en assistent tidigt kom i konflikt med föräldrarna och att han slutade. Gun menar att han inte kunde samarbeta med föräldrar och Inga säger att han och föräldrarna inte kunde lyssna på varandra.

Enligt assistenterna är det mycket viktigt för föräldrarna att deras söner inte längre blir behandlade i grupp. Föräldrarna poängterar det individuella. Inga tycker att detta ibland går till överdrift och säger att assistenterna lyssnar på föräldrarna men gör i slutligen ändå som de själva vill.

Björn och Gun har tillsammans gjort en resa den gångna sommaren. Det var konfliktfyllt att komma fram till ett beslut om resan.

Om moral

Några av assistenterna är rökare, ingen av de utvecklingsstörda röker. Det är rökförbud inomhus. Vi vet inte vem som förbjudit, men Björn säger att man egentligen skulle kunna röka inne eftersom det finns askfat och dessutom anser han att man skulle kunna stå under kranen och röka.

Är detta ett beslut som är fattat för någons bästa, för någon som inte förstår sitt eget bästa? I gruppboende finns olika regler. En kan vara att om någon av de utvecklingsstörda röker är det okay också för personal att röka. Gun mådde dåligt av att det röktes i köken i gruppboende och tycker det är självklart med ett rökförbud.

Vi vågar inte fråga

När Dan och Erik kommer hem utnyttjar vi inte möjligheten att fråga alla om vi får komma tillbaka och träffa dem en vanlig kväll och på ett bomöte. Anders, Björn, Erik och Dan träffas ungefär en gång per månad tillsammans med två assistenter och diskuterar vissa gemensamma frågor, vilket de kallar för bomöte.

Vi är fångade i att det är föräldrarna som bestämmer över vår medverkan och att vi inte kan gå bakom ryggen på dem.

Något om skillnader mellan gruppboende och kollektivboende

Här öppnar Björn dörren för oss och vi får veta att det är en regel att det inte är assistenterna som öppnar. Assistenterna håller sig i bakgrunden. I gruppboende är det mycket olika vem som öppnar, det kan lika gärna vara en personal som en av de boende. I vissa gruppboende är det omöjligt för de utvecklingsstörda att öppna pga handikappet. Här svarar inte heller assistenterna i telefonen. De gånger vi har ringt till kollektivet har det alltid varit någon av männen som svarat. När vi ringer till gruppboende är det lika ofta personal som svarar.

Det här är Björns och Anders hem och inte assistenternas arbetsplats i första hand. Vår känsla är att tillvaron utgår från Björn och Anders och inte från assistenterna. Anders och Björn sätts i fokus. En gruppboende är både de utvecklingsstördas hem och personalens arbetsplats. Ibland råder det ett konkurrensförhållande om vilket det är i första hand.

En skillnad är att dessa män nu har ett större antal assistentstimmar per person, vilket för assistenterna upplevs ha olika betydelse.

En stor skillnad är på vilket sätt assistenterna tillskriver föräldrarna betydelse. Assistenterna utgår från att man som utvecklingsstörd alltid är beroende av föräldrarna och det viktiga blir hur man hanterar detta beroende. I gruppboende arbetar man medvetet med att minska beroendet till föräldrarna. De utvecklingsstörda får höra att de är vuxna och kan bestämma mer gentemot föräldrarna.

Observation II

Assistentmöte

Vi har fått veta att föräldrarna inte ville att assistenterna skulle ha gemensamma träffar. Enligt en av assistenterna var föräldrarna rädda för att det skulle likna situationen på en gruppbostad med personalmöten och de fick kämpa för att få ha regelbundna möten. Vi upptäcker nu att vi inte undersökt närmare varför det var så viktigt för dem att få lov att ha egna möten. Antagligen beror det på att vi också tycker att det är viktigt, att vi gått i en "förtroenhetsfälla". Det är så självklart för oss att all personal måste ha möjligheter att ha personalmöten. Vi är väl förtrogna med formen inom vår verksamhet - så förtrogna att vi inte ifrågasätter värdet av den. När assistenterna efterlyser personalmöten tar vi för givet att det är den sortens möten vi tänker på och vi får därför inte heller veta deras ursprungliga tankar och idéer om att just de som grupp skall träffas (Rolf 1991).

Inger gör observationen och mötet äger rum hemma hos Frida. Närvarande är Frida, Jenny, Kristina, Gun och Inga. Hanna är sjuk, Fridas man finns på ovanvåningen.

Mötet pågår i 2 timmar och många olika frågor tas upp. Frida har en hög med papper och lappar framför sig om vad som skall diskuteras.

Ämnen är bl a Eriks bantning, konflikter vid frukostbordet, fråga om Anders kan vara ensam hemma, ytterligare timmar till assistenterna, schemaändringar, Eriks behov av stöd för att umgås med sina syskon, inköp av kaffekokare, inköp av bil.

Assistenterna pratar om att det ofta blir bråk mellan Björn och Erik och Britta har bett assistenterna att diskutera hur de kan bemöta Björn så att hans aggressionsutbrott minskar. Under en tid har Björn ätit frukost på ovanvåningen och Erik i köket. Björn vill inte längre äta uppe då de köpt en ny soffa till köket och han tycker att det var onödigt att köpa den om man inte skall använda den. "Vi får inte göra frukosten till ett bekymmer", säger Frida, "vi löser det från dag till dag". Inga säger: "Jag bryter alltid då Erik eller Björn lägger sig i då andra diskuterar". Kristina: "Det fungerar bra på kvällen, vill du se på TV?, ja, då går vi upp".

Jenny berättar att hon ibland har svårigheter i kontakterna med Björn, "Jag brister själv i och med att jag har sovit dåligt", säger hon. "Jag ser på min 1½-åriga kontakt med honom att man genom kontakt kan lösa upp barriärer", säger Gun.

Assistenterna pratar vidare om husets två våningar. "Köket är allas och de har var sina vardagsrum, vi håller på att separera dom också", säger Gun. Därefter följer några minuter med olika idéer om ombyggnader så att det verkligen blir två lägenheter. Flera gånger inleder Gun med "Man vågar ju knappt föreslå men...."

Frida läser från en lapp: "Kan Anders vara ensam hemma?" Gun har skrivit lappen för att få veta vad som gäller. Kristina: "Vad säger föräldrarna? Är det okay att vi tar ett sådant

beslut själva?" Assistenterna kommer överens om att fråga Anders föräldrar. De har också pratat med Björns föräldrar och fått besked om att han kan vara ensam hemma.

Assistenterna har fått extra timmar. Frida: *"Eftersom det är så jobbigt för Björn ska det nu vara slutdiskuterat om att bo för sig själv i framtiden. Istället ska vi satsa och gå in och jobba lite extra med honom"*. Gun berättar om olika idéer hon har om vad hon kan göra tillsammans med Björn. *"Har jag fria händer eller inte?"* frågar Gun sina arbetskamrater, *"Det tycker jag du redan fått i och med samtalet med Britta"*, säger Frida.

Någon har framfört en önskan om att köpa bil och Frida berättar att vissa föräldrar har sagt blankt nej till sådant inköp. Assistenterna pratar om hur de nu skall gå tillbaka med detta till Anders, Björn, Erik och Dan. *"Det är inte så svårt"*, säger Inga, *"för dom har ju inte råd. Föräldrarna behöver vi inte blanda in"*.

Många av frågorna kommer upp flera gånger, går in i varandra. Det är en trevlig stämning, alla deltar aktivt men Jenny och Kristina är något tystare än de andra.

Irritation finns vid några tillfällen, framförallt mellan Gun och Frida. Gun frågar vid ett tillfälle om något som rör Dan och får ett korthugget svar: *"Det behöver du inte bekymra dig om för du jobbar ju inte då"*.

Tonen under mötet är respektfull både i förhållande till de utvecklingsstörda och deras föräldrar trots att de inte är närvarande.

Efter att mötet avslutats får Inger veta att Dans mamma varit mycket tydlig i att hon inte vill att Dan skall delta i forskningen. Tveksamheten som kvarstår är om det gäller honom i fokus eller om det också gäller vårt deltagande en vanlig kväll. Frida erbjuder sig att ringa upp Dans och Eriks föräldrar för att få veta om vi kan vara med på ett bomöte och en vanlig kväll i kollektivet.

Skillnader mellan gruppboende och kollektivboende

Assistenterna pratar på ett respektfullt sätt om både utvecklingsstörda och föräldrar. Vilken betydelse har det att de har en observatör närvarande? I gruppboende har vi varit närvarande vid personalmöten där personal haft behov av att få ge utlopp för också negativa känslor i förhållande till utvecklingsstörda och föräldrar. Detta har varit en viktig funktion att fylla för gruppens medlemmar. Det känns inte lika tillåtet att i assistentgruppen få ge uttryck för negativa känslor.

Observation III

En annan värld

Inger besöker Anders dagcenter och Eina besöker Björns. För oss ser det ut som att både Anders och Björn lever i två olika världar hemma och på dagcenter.

Anders tar inte själv initiativ till kontakt vare sig hemma eller på dagcenter. På dagcenter lämnas han helt enkelt i fred både av personal och av andra utvecklingsstörda och skillnaden blir stor i hur mycket Anders interagerar med andra i hemmet och på arbetet.

Björn är passiv och tyst på dagcenter, som om han är i en annan värld. Just nu genomgår Björns dagcenter flera förändringar som påverkar både personal och utvecklingsstörda och Nora på dagcenter tror att Björn mår dåligt av det.

Observation IV

Arbetsgivarmöte med arbetstagarassistans

Vi observerar kooperativets styrelsemöte en vardagskväll och frågor som diskuteras är; ekonomi, inval i kooperativet, uteslutande ur kooperativet, julklappsinköp, matbidrag, kurser, träff med annat kooperativ. Styrelsen representeras i kväll av fyra personer med funktionshinder, samtliga har personliga assistenter med sig. Erik är en av de fyra, hans mamma Elsa är med som hans företrädare och Frida är med som hans assistent. Britta är med som adjungerad i styrelsen. Erik har en självklar roll som styrelsemedlem, de andra lyssnar på honom, talar direkt med honom och avbryter honom inte. Han är en fullvärdig medlem och utstrålar självförtroende. Han kommer med flera egna förslag som tas på allvar. Han föreslår bl a att styrelsemedlemmarna skall få en lista över varandras telefonnummer. Vid kaffet berättar Erik att han vill gå en kurs i "Första hjälpen" i Röda Korsets regi och Frida funderar så här; hur kan assistansen utformas så att Erik får något ut av kursen? Denna formulering är ny för oss. Vi tycker att den visar på ett nytt sätt att tänka och förhålla sig då assistenten inte diskuterar utifrån begreppen kan han - kan han inte? Vi ber att få återkomma till en av styrelsemedlemmarna för att ställa några frågor, vilket Eina gör några veckor senare.

Observation V

Städningstjat och kvällsmat

Deltagande observation vid bomöte, både Eina och Inger deltar.

Vi har fått klartecken av Frida som fått besked av föräldrarna att vi får lov att vara med. Björn ser till att mötet kommer igång. Erik är ordförande, Inga är sekreterare och Kristina sitter bredvid och hjälper Erik. Punkterna på dagordningen är städning, bilinköp och julbord.

Vid ständningsdiskussionen får vi en bild av assistenterna som föräldrar vilka försöker övertala sina tonåringar att städa. Efter mycket övertalningar främst riktat mot Björn som är tyst och allvarlig träffas olika överenskommelser. Vad Björn tycker vet vi inget om och Anders säger snabbt ja till de olika förslagen. De "goda" assistenterna visar här en annan och också mänsklig sida. Inga visar sin tjatiga sida i städdiskussionen. Hon pressar Björn till att säga ja till nytt städschema. Hon ger honom inte tid att fundera. Inger har en obehagskänsla efter mötet och vid analys av denna känsla kommer vi fram till att den handlar om att behöva se Ingas alla sidor. Björn som annars i andra situationer är pratsam och öppen är här sluten och tyst. Vi ser att han utsätts för krav, att säga ja till olika saker och han betar sig här som han gjorde på dagcenter. Förslag att köpa en bil har kommit från någon av männen och de får i kväll reda på att de inte har råd att köpa någon. Det blir ingen diskussion, denna har skett i andra sammanhang nämligen mellan enskilda föräldrar, enskilda assistenter och på assistentmöte.

Alla vill äta julbord och olika förslag kommer upp om var man kan äta. Assistenterna för in pengar i diskussionen vilket gör att vissa ställen utesluts. Mötet avslutas och Eina går med Björn, Inga och Anders upp på ovanvåningen. Björn skall ringa och höra vad julbord kostar. Inger stannar i köket tillsammans med Kristina och Dan. På var sin våning får vi olika upplevelser av vad assistans kan innebära.

Björn sjabblar till det i telefonsamtalen, blandar ihop matställen och pengar och Inga, Eina och Björn vrider sig av skratt. Inga håller sig trots sjabblet i bakgrunden och Björn får reda ut sina samtal själv. Inga viskar assisterande åt honom då och då. Det här är en balansgång att gå - att låta Björn få hålla på med risk för att han helt gör bort sig eller att för tidigt ta över.

Inga tror inte att den här situationen skulle ha uppstått i en gruppbostad. Där skulle personalen själva ha ringt och att skratta med varandra hade varit svårare. Vår erfarenhet är att mycket praktiskt sker i gruppbostaderna utan de utvecklingsstördas medverkan, kanske beroende på att mycket uppfattas som för svårt, men också av tidsskäl. I en gruppbostad berättade en man härförleden att det kom in en tjuv på natten och tog hans kalsonger. Det visade sig sedan att personalen brukade gå in och hämta smutsiga kläder i hans rum då han inte var hemma.

Inger är i köket i avsikt att hjälpa till med kvällsmaten vilket visar sig vara omöjligt. Detta, hela köksituationen, är Dans jobb. Kristina är den som skall assistera Dan och detta sker genom att hon uppmanar, uppmuntrar och påminner honom. Eftersom Kristina inte gör något praktiskt utan står med armarna i kors blir det onaturligt för Inger att hjälpa till. Det naturliga blir onaturligt.

Vi förstår senare att detta är exempel på situationer där assistenterna handlar olika och att konflikter uppstår kring det. Att stå med händerna bakom ryggen så tydligt och så

konsekvent som Kristina gör har vi ingen erfarenhet av från gruppbo­städer, där hjälps man mer åt eller också sköter personalen det hela själva.

Observation VI

En vanlig kväll

Deltagande observation i bostaden, Eina observerar. Detta är en vanlig vardagskväll som inte känns tillrättalagd. Det är bråk mellan Erik och Björn i köket, assistenterna håller på med sitt, pratar i telefonen, springer runt med pärmar.

Björns och Anders egna personliga assistenter, Gun och Inga, är inte i tjänst. Björn skall handla tillsammans med Hanna och Björn är till en början helt ointresserad. Hanna öppnar kylskåpsdörren och uppmanar honom att titta på de tomma hyllorna för att få en uppfattning om vad han skall handla. Björn är tyst och passiv, kallar Hanna för tjatmaja. Hanna har glimten i ögat när hon puffar på honom. Hur de slutligen kommer fram till vad som skall handlas vet vi inte eftersom Eina inte är kvar i köket. Väl i affären uppstår flera svårigheter för Björn. Han skall komma ihåg, han skall välja och han skall helst göra det själv.

Dan, som legat och sovit kommer upp och brer smörgåsar. Han tar kaviar på, vilket han fått förhållningsorder av läkare om att han inte skall äta på grund av sjukdom. Kristina kommer och försöker påverka honom att inte äta några kaviarmackor, åtminstone inte mer än den som han redan har i handen.

Jenny ringer på dörren, väntar på ett kom-in rop och går in. Hon vänder sig till männen och visar tydligt att hon är glad. Hon tycker att hon har varit borta en evighet från dem, men det är ju bara en vecka.

Einas känsla är att Jenny kommer in i **deras** hem, att Jenny respekterar deras integritet och visar att de är viktiga för henne.

Jenny är bekymrad över att de håller till hemma hos varandra då de har assistentmöten. Assistenterna är överens om att det inte är ett bra alternativ att vara i huset. Kooperativet har lokaler, men dessa är ofta upptagna och därför har assistenterna ibland möten hemma hos någon av dem själva. Detta är inte heller bra eftersom de har familjer, där kanske någon är hemma. Resultatet blir att assistentmöten ibland äger rum i kollektivet och ibland hemma hos någon av assistenterna.

Skillnader gruppbo­städer - kollektivet

I gruppbo­städer är det vanligt att personal har möten i gruppbo­staden och att detta inte upplevs som konfliktfyllt. På senare tid har vi börjat höra diskussioner om att det kanske är olämpligt. Det är inte längre lika självklart att vara i de utvecklingsstördas hem.

När Björn är ute och handlar skall han klara av rätt så mycket själv. I en gruppboad hade han fått mer hjälp. Jenny väntar på ett kom-in rop. I gruppboader är det vanligt att personal går in med egen nyckel. När Jenny kommer tillbaka efter en tids ledighet dröjer det en bra stund innan hon börjar tala med sina kollegor. Vi har varit med när personal börjat sina pass med att fråga kollegor "Har det hänt något, är det något nytt?", men vi har också sett motsatsen.

Återföring till assistenterna

Krig och fred

När vi kommit så här långt har vi gjort alla planerade observationer och det är dags att börja med intervjuerna. Vi bestämmer oss för att ge assistenterna en återföring som ett avstamp inför intervjuerna.

Vi analyserar vårt material utifrån vilken relation vi tycker att assistenter och utvecklingsstörda har eller snarare vilka roller vi sett assistenterna i.

Listan blir lång och här väljer vi ut några av de olika bilderna:

assistenter som möjliggörare: Gun gör det möjligt för Björn att göra sin drömsemester.

Gun ger Björn möjlighet att utveckla sina intressen.

assistenter som gränssättare: Kristina försöker hindra Dan från att äta för många kaviarmackor. Assistenten sätter gräns för hur mycket bråk det får lov att bli mellan Björn och Erik genom att uppmuntra Björn att gå upp på ovanvåningen.

assistenter som sufflöser: När Björn ringer för att beställa julbord tar Inga inte över utan sufflerar Björn.

assistenter som barnflickor: Föräldrarna är någon annanstans och barnflickorna ser till att pojkarna har det bra, blir ompysslade och hålls igång.

assistenter som grindvakter: En assistent, Dan och Erik åker iväg från huset vid den första deltagande observationen på inrådan av förälder. Vi kan inte bestämma med de utvecklingsstörda själva om deltagande vid bomöte, vilket också är självklart för Inga och Gun.

assistenter som pedagoger: På kollektivets styrelsemöte funderar Frida på hur hon kan utforma assistansen så att Erik lär sig något på Röda Kors-kursen.

assistenter som överjag-samvete: Assistenterna har kommit fram till att det skall vara rökförbud, även om det för Björn skulle vara okay att röka inomhus. Hanna talar om för Björn att han måste handla för de andras skull, så att de inte blir utan mat.

assistenterna som personliga assistenter: Var och en anstränger sig för att utgå från individen och hans behov och önsningar. Att få lov att ägna sig åt endast en i första hand. "Det är det individuella som är viktigt", säger Gun. "Man måste nollställa sig", säger Hanna.

Vi ger en kort återföring under ett ordinarie assistentmöte som äger rum i kollektivet. Alla assistenter är samlade, Björn är hemma och vistas på ovanvåningen. Vi uppehåller oss mest vid samarbetet mellan föräldrar och assistenter. De beskriver den första tiden som krig med attacker och motattacker. Orsaken till kriget tror de låg i den förvirring som uppstod; vad skulle gälla, olika besked från dag till dag, ingen struktur. *"Efter mycket krigande blev det klarare"*, säger Frida.

Det här blev vi nyfikna på. Hur hade man haft det i början, vilka konflikter fanns och hur hade man hanterat dem? Vi bestämde oss för att undersöka detta i intervjuerna eftersom vi båda tror att konflikter och det sätt man hanterar dem har betydelse för samspelet.

Här är vi tvungna att göra ett ställningstagande. Vilka skall vi intervjua? Vi beslutar oss för att inte intervjua teammedlemmar. Istället använder vi oss av våra egna allmänna erfarenheter från gruppboheter.

12 intervjuer

Det är skönt att avsluta observationsdelen och börja med något nytt, en milstolpe även om vi är en månad försenade i förhållande till forskningsplanen.

Vi har valt öppna intervjufrågor med vissa frågeställningar som vi vill resonera kring och vi vill att de intervjuade skall berätta så mycket som möjligt om sina upplevelser.

Frågeställningar vi har med oss är bl a: Hur såg beslutsprocessen ut i samband med flyttningen? Hur löser ni konflikter? Vem valde assistenter? Skillnader i relationer? Varför slutade Patrik?

Vi har olika vändor beroende på vem vi skall intervjua, det finns rädsla för att inte hänga med i svängarna, rädsla för att missa det allra viktigaste. Vilken öppenhet kan vi få vid en engångsintervju, särskilt vad gäller dem som vi träffar endast en gång?

Det finns en öppenhet i alla intervjuer. I intervjuerna med de assistenter vi tidigare träffat upplever vi att vi kommer närmare det som upplevs som svårt. Ingers intervju med Hanna skiljer sig något från de övriga i fråga om öppenhet kring konflikter. Det finns relationsproblem som Inga, Frida och Gun talar om men som Hanna inte nämner.

Det var genomgående mycket roligt att intervjua alla. Vi använde bandspelare vid intervjuerna, vilka tog 1 - 2½ timme. Var och en lyssnade sedan flera gånger på sina egna intervjuer och skrev ned utförliga referat, som vi gav till varandra. Nedan följer en sammanfattning av innehållet i intervjuerna.

Från assistenter kom kommentarer som att *"det var skönt att få kräka av sig"*, *"det är nyttigt då någon kommer utifrån, då börjar man titta på sig själv"*, *"nu berättar jag mer än jag egentligen vill"*. Eina intervjuar Gun och Frida i kollektivet. Inger intervjuar Inga i hennes bostad och Hanna blir intervjuad på Ingers arbetsplats.

I intervjuerna får vi veta mycket om konflikter de haft under olika skeden, dels med föräldrarna, dels inom assistentgruppen.

Assistenterna berättar om det missnöje de kände som personal i gruppbostad och några av dem talar om begreppet "gruppbostadsmentalitet". De menar att i en gruppbostad betraktas de boende som en grupp med likartade önskningar och behov. I gruppbostäder är man inte så flexibel som här, både vad gäller handlings- och synsätt. "*Det är jag som ska anpassa mig till individen och inte tvärtom,*" säger Gun.

Alla assistenter poängterar vikten av samarbete med föräldrar och hur betydelsefullt det är att männen har en naturlig kontakt med sina föräldrar.

En aspekt som det tar tid för oss att börja tala om är sexualitet. Det är inget som assistenterna självmant kommer in på, men när vi tar upp det berättar de gärna. För assistenterna är sexualitet naturligt och de ser männen också som personer med sexuella behov. Gun är bekymrad över att Björn inte har någon flickvän då hon menar att han längtar efter en sådan gemenskap och hon funderar över hur hon kan hjälpa Björn med detta.

Assistenterna för ett resonemang kring vilka deras uppgifter är,

Gun säger att hon hade en tro att det skulle bli bättre för de utvecklingsstörda i kollektivet. Hon strävar efter närhet med Björn och mellan dem uppstår då en individuell känsla menar hon. "*Jag har blivit tilldelad detta och följde med av kärlek till dem*", förklarar Gun. Hon menar att nära kontakt får man med varandra om man har rätt personkemi. "*Det krävdes mod att börja här, vi hade inget skydds nät*", säger hon vidare.

Frida poängterar hur viktigt hon tycker det är med ett bra samarbete med föräldrarna. Hon saknade detta på det gamla stället. "*Jag arbetar utifrån vars och ens egna val*", säger Frida och tycker att hon blev motarbetad i den gamla gruppbostad. En av Fridas huvuduppgifter är att försöka möjliggöra Anders, Björns, Dans och Eriks egna önskningar.

Hanna ville arbeta på ett ställe där de utvecklingsstördas självbestämmande kunde öka.

Hanna kände de fyra männen sedan tidigare och menar att hon inte behövde lägga energi på att bygga upp relationer till dem och deras föräldrar, utan kunde ägna sig åt andra, större saker. Hon menar att man även här måste ha struktur och bra metoder att arbeta efter.

Inga tycker det är viktigt att hon får arbeta tillsammans med kollegor som har den "rätta synen". Inga känner sig mycket mer engagerad nu. "*Det känns som de är mina barn*", säger Inga. Hon har möjlighet att leva ut känslor hon tidigare fick hålla tillbaka. "*Detta är en del av livet, i gruppbostaderna var det ett arbete,*" säger Inga och säger vidare: "*Det är viktigt att kunna konsten att sätta sig in i en annan människas tankar, att försöka förstå.*"

Av assistenternas olika uttalanden ser vi en del olika drivkrafter som ligger bakom deras inställning till arbetet. Gun drivs av kärlek till dem hon arbetar med, hon har en "mission" att fylla. Frida söker samarbete med föräldrar och vi anser att hon fyller funktionen av

medlare, diplomat. Hanna har en uppgift att utträtta, att hitta en metod som utvecklar männens självständighet. Hon strävar efter att hitta en generell metod som är allmän för den enskilde individen. Tillsammans med Anders kan Inga leva ut sin "mammiga" sida och hon blir som en extramamma för honom.

Ingen av dessa roller är på något sätt renodlad. Alla assistenter är rikt sammansatta personligheter. Att på detta sätt beskriva deras kanske mest framträdande drag är ett försök att peka på att det finns olika motivation i gruppen, att arbetet har olika innebörd för assistenterna.

Det är svårt att intervjua **Anders och Björn**. Vi intervjuar dem i deras hem. Anders är knapphändig i sina svar, berättar inget spontant, men tycker ibland att Inger ställer dumma frågor. När Inger frågar Anders: "*Är det här ditt eller dina föräldrars hus?*" tycker Anders det är en konstig fråga eftersom "*dom bor inte här*" och "*varför frågar du så? Du har ju varit hemma hos dem*".

Björn berättar mycket spontant, ibland så att det är svårt att förstå sammanhanget. Björn känner fortfarande ilska gentemot sina föräldrar över att Patrik fick sluta. "*Dom ska ge fan i honom*", säger han och Björn själv kan inte förklara varför Patrik fick sluta. Björn blir mycket irriterad på Eina då hon upprepar frågan om vem som bestämmer i kollektivet. "*Det skulle ju vara vi*", säger han och menar att han ibland uppfattar det olika om vem som bestämmer. I gruppboenden var det föreståndaren som bestämde, menar Björn. Björn tycker att han bara har en assistent och det är Gun. De har samma intressen; keramik, konst, gamla saker.

Föräldrarna tar sig god tid och vill gärna berätta om hur deras söner har det och hur det är för dem själva. Eina intervjuar Britta och Bengt hemma i deras bostad. Inger intervjuar Anna och Allan hemma hos dem.

"*Äntligen har jag skaffat mig rätten att dö*", säger Britta. "*Vi har fått ett bättre liv. Vi känner oss äntligen småbarnsfria*", säger Anna.

Britta och Bengt berättar om sitt långvariga missnöje med den gamla boendeformen och hur nöjda de är nu. Anna och Allan var tveksamma till om de skulle medverka till att Anders flyttade. De var mycket nöjda med gruppboenden som Anders bodde i, men tycker ändå att han har det bättre nu.

Om gruppboendepersonal säger Britta att "*engagerad gruppboendepersonal blir farlig för de övriga, de upplevs som hotande*". Med detta menar hon att det är svårt att vara flexibel i det gamla systemet.

Båda föräldrarna talar om den relation deras söner har med assistenterna. Anna och Allan beskriver hur Inga pysslar om Anders och att deras relation därmed har blivit djupare.

Britta säger att Gun är oerhört lyhörd för Björn och att den nära, djupa relationen är den rätta. Britta menar att hon ibland måste försöka övertyga assistenterna om att den nära relationen är rätt. *"De är bekymrade över att de gör våra söner mer osjälvständiga"*, säger hon. Britta själv är inte bekymrad.

Gruppbostadspersonal. Vi intervjuar Monika och Lisa på vår arbetsplats, Inger intervjuar Lisa och Eina intervjuar Monika. De berättar om den jobbiga tiden före flyttningen med mycket tassel och tassell. De blev tillfrågade om att följa med som assistenter men tackade nej. Monika och Lisa antog att föräldrarna skulle få en helt annan makt efter flyttningen. Att de utvecklingsstörda själva skulle få mer att säga till om trodde de inte och under dessa premisser ville inte Monika och Lisa arbeta. De tycker inte att det verkar vara någon större skillnad mellan en gruppboende och detta kollektivboende. Den enda skillnaden menar de är, att kollektivet har mer resurser. Monika berättar att hon tyckte mycket om Björn, att de gjorde saker tillsammans, exempelvis åkte ut och fikade. Hon tror mycket väl att man kan göra individuella saker i en gruppboende om de bara får mer resurser. Lisa berättar att föreståndaren önskat införa kontaktmannaskap i gruppboenden. Med detta menas att en i personalgruppen har mer ansvar för en enskild utvecklingsstörd. Lisa och hennes arbetskamrater tycker inte att detta skulle vara bra eftersom det skulle kunna bli ett hinder för spontan aktivitet, t ex inköp, då kontaktmannen inte är i tjänst.

Dagcenterpersonal. Eina intervjuar Nora på dagcenter och Inger intervjuar Olga på sitt kontor. De berättar om tiden före och efter Anders och Björns flyttning till kollektivet. Både Olga och Nora menar att det är lättare att samarbeta med assistenterna än vad det var att samarbeta med personalen i gruppboenden. Olga säger: *"För det andra var jag lite skrajsen när jag skulle ringa"*, och menar gruppboenden. Olga berättar att hon tycker att Anders fått en annan värdighet efter att han flyttat till kollektivet. Nora tycker att Björn blivit mer självständig. Olga berättar vidare att hon under den tid Anders bodde i gruppboende ibland kände sig som en mellanhand mellan föräldrarna och gruppboendepersonalen. Detta upphörde efter att Anders hade flyttat.

Hur har vi hanterat materialet?

Materialet från intervjuerna är stort och det har inte varit möjligt för oss att resonera kring alla aspekter. Vi visste från början inte hur vi skulle komma att analysera materialet. Vi intresserade oss för konflikthantering som vi tidigt såg som en viktig del av ett samspel. Självbestämmande och självständighet är kritiska punkter för de utvecklingsstörda och detta fick vi mycket material kring. Efter observationerna sorterade och analyserade vi våra data och ett delmoment var presentationen av assistenternas olika roller. Analysen hjälpte oss att gå vidare med intervjuerna. Vi har sett att det finns teman som ständigt återkommer och som på något sätt är olika komponenter i samspel. Valet av aspekterna baserar vi på både intervjuerna och observationerna. Utifrån specifika situationer försöker vi beskriva olika problemområden.

De problemområden vi valt ut är:

Konflikter och konflikthantering

Människan som subjekt eller objekt

Oberoende - beroende

Makt och ansvar

I varje avsnitt resonerar vi också något kring samspel i gruppboende.

Kritisk granskning av metoden

En kvantitativ metod syftar till att fastställa en kvantitet, dvs mäta hur mycket som finns av något (Eneroth 84). Att på något sätt mäta samspel verkar oerhört svårt. En kvantitativ metod kan inte vara den bästa då vi främst vill insamla och undersöka kvalitativa data.

Uttryck för känslor, fantasier, tankar, värderingar kan inte den kvantitativa metoden fånga om det inte är fråga om att rent kvantitativt mäta mängden av en viss känsla, viss tanke.

Vi bestämde oss tidigt för en kvalitativ metod. Den kvalitativa metoden är egentligen en "upptäckarmetod" vilket passar oss väl, vi vill upptäcka samspelets olika komponenter (Eneroth 84).

På vägen har vi haft en del problem bland annat:

-Att behålla nyfikenheten på det gamla välkända

Boendet i kollektivet, som är nytt för oss har genom sin form hjälpt oss vara öppna och nyfikna. Däremot har vi ju redan upptäckt en sk förtrogenhetsfälla och det finns säkert fler tillfällen då vi inte lyckas stå fria och undersöka mer.

-Att välja deltagande observationer före intervjuer

Vi resonerade så att om vi först gjorde deltagande observationer borde vi stå mer fria och få mer underlag till intervjuerna. Vi hade också mycket material från observationerna till intervjuerna. Särskilt vid intervjuerna med föräldrarna blev det tydligt att vi hade nytta av att först ha gjort observationer, vi hade någon slags bas av förståelse. Vi tror nu att när det gäller att kunna distansera oss som forskare hade det kanske inte spelat så stor roll vilket vi gjort först. Genom att träffa assistenterna flera gånger före intervjuerna fick vi personliga relationer till dem. Vi är helt enkelt förtjusta i dem, de är duktiga i sitt arbete och det är svårt för oss att hålla oss värderingsfria.

Här kan vi dock se att vårt val att välja deltagande observationer först kan ha bidragit till utfallet i intervjuerna. Vi fick veta mycket, assistenterna talade gärna med oss även om det som var svårt för dem.

-Att välja situationer

Vilka deltagande observationer vi skulle göra valde vi efterhand. Det innebar att vi ibland fick ta snabba beslut om deltagande. Valet av situationer var alltså inte på förhand uppgjort. Här kan vi ha missat andra viktiga situationer, exempelvis observationer under fritidsaktiviteter.

-Att i uppsatsen också diskutera skillnaderna i samspelet mellan gruppbostäder och kollektivboendet

För att kunna göra detta använder vi oss av uppgifter från dem vi forskat om men också av våra egna erfarenheter av gruppbostäder. Här är vi nu mycket tveksamma till om detta är en bra metod. Vi har förstått att vi vet mycket mindre om gruppbostäder än vad vi trodde oss veta. En nyttig lärdom. Våra data från gruppbostäder ligger till viss del tillbaka i tiden.

Gruppbostäder har genomgått stora förändringar de senaste åren och vi är helt enkelt inte kapabla att återge en rättvis bild av hur nuläget är. Det är svårt att säga något om gruppbostäder i allmänhet eftersom de är så olika inbördes.

Jämförelsen mellan kollektivboendet och gruppbostäder kan också lätt bli orättvis. Vi har inte haft samma insyn i någon gruppbostad på samma sätt som vi har haft i kollektivet. Vi har inte haft långa intervjuer med alla inblandade i en gruppbostad. Härigenom har vi säkert missat många positiva erfarenheter från gruppbostäder.

I kollektivet har vi fått lov att bara vara - i en gruppbostad ställer personal och vi själva krav på oss att prestera någonting.

Vi hade planer på att även intervjua teammedlemmar för att få en så bred bild som möjligt av samspelet. När vi insåg att vi var tvungna att begränsa oss var det mest naturligt att välja

bort dem. Vi kände att vi skulle komma längre bort från de utvecklingsstörda, deras föräldrar och assistenter och att välja bort några av dessa var otänkbart för oss.

Att intervjua kollegor har dessutom alltid sin tjusning och sina favoriter. Risken fanns att vi skulle bli mer intresserade av att titta på oss själva och våra närmsta medarbetare. Istället valde vi att fördjupa oss i samspelet mellan utvecklingsstörda, föräldrar och assistenter.

Att bara välja deltagande observationer som metod skulle ha inneburit en begränsning i förståelsen av samspelet. Vi har använt oss av materialet från båda metoderna när vi gjort analyserna. Vi ser att de båda metoderna kompletterar varandra väl i vår undersökning.

Vi är tveksamma till vårt sätt att ta oss in som forskare. Vi hade kunnat välja att skriva till samtliga, att ge information till alla på samma sätt. Vi funderar på om det kan finnas förklaringar till bortfallet här. Det är möjligt att ytterligare någon förälder tackat ja om förfrågan hade kommit direkt till dem själva.

Vi kan inte bortse ifrån att vi är mycket indragna i omsorgskulturen, som har ett stort omhändertagande som ett av sina kännetecken. Vi har båda arbetat i den under flera år och det har betydelse för vilka upptäckter vi gjort och inte gjort.

Konflikter och konflikthantering

För att bättre förstå och tolka de konflikter och konflikthanteringssätt som vi upptäckt under forskningen använder vi oss av Eric Olssons konfliktteorier (Olsson 1988).

Med **intressekonflikt** avses att parterna har olika intressen, olika mål eller idéer. En intressekonflikt i en gruppbostad kan vara att några vill öka samverkan med föräldrarna och andra vill minska den.

Med **auktoritetskonflikt** avses en konflikt som handlar om olika parter förhållande till auktoriteter, en konflikt inom gruppen som kan delas upp i lydiga och olydiga i förhållande till ledaren eller ledningen.

Med **marginalkonflikt** menas konflikter som uppstår i och med den osäkerhet som kommer att råda i samband med en förändring som innebär nya roller och förändrade positioner för de inblandade. Innan förändringen tagit form och rollerna blivit klarare råder stor osäkerhet som kan ta sig många olika uttryck.

Med **relationskonflikt** förstås att olika parter definierar relationen på olika sätt, att man har olika kunskap om varandra, att man har oförenliga bilder av varandra. Man kan ha olika idéer om hur "privat" man skall vara med varandra.

Med **maktkonflikt** menas en konflikt om hur maktstrukturen skall se ut.

Med **intergruppkonflikt** avses konflikter mellan grupper, som kan uppkomma i samband med att en arbetsgrupp har stort behov av **sammanhållning** då de kämpar för en ny idé. I kampen för den egna gruppens idéer kan man sluta sig hårt samman och rikta sig mot andra grupper.

Vidare beskriver Olsson (1988) olika former av konflikthantering:

Makt och tvång. Den ena parten försöker tvinga den andra parten till lydnad genom exempelvis hot. Den andra parten, den som inte har den formella makten på sin sida, kan också använda sig av makt och tvång genom att sabotera eller strejka.

Defensiv konflikthantering. Parterna talar inte öppet om konflikten. De förhåller sig omedvetna om att konflikten finns eller handlar som om den inte finns.

Rituell konflikthantering. Handlingar som inte motiveras av innehållet i konflikten företas, exempelvis en stor fest för att ha trevligt tillsammans.

Samverkande konflikthantering. Parterna erkänner öppet konflikten och kommer överens om hur man skall hantera den, exempelvis genom förhandlingar eller genom att tillkalla tredje part.

I vår förförståelse frågar vi oss "kan man stötta alla parter i en konflikt?", utifrån hur indragna vi känt oss och hur alla parter vädjat om förståelse och medhåll. Vi har försökt förstå alla utan att titta närmare på konfliktens innehåll.

Samspel innehåller konflikter och konflikthantering. Trots denna kunskap var vi inte inställda på att se konflikter vare sig mellan föräldrar och assistenter eller i assistentgruppen. Tidigt fick vi höra talas om konflikter som funnits mellan assistenter och föräldrar. Det kändes varken besvärande eller överraskande. Annorlunda var det för oss att under intervjuerna upptäcka att det fanns konflikter i assistentgruppen. Konflikterna störde oss. Vi hade nytta av att vara två, dels för att våga hålla kvar detta brännbara, dels att behålla forskarrollen. Varför var detta besvärligare? Hade vi drömmen om den perfekta gruppen?

Drömmen om gruppen utan konflikter eftersom den består av speciellt utvalda duktiga vårdare med den rätta synen.

För att förstå gruppens historia använde vi oss åter av Eric Olssons (1988) teorier om grupperns förändringsprocess, konflikter och konflikthantering.

I en förändringsprocess kan ett antal faser urskiljas. Vi har valt att beskriva de faser vi tycker att gruppen har gått igenom och är i, nämligen igångsättningsfas och osäkerhetsfas. I **igångsättningsfasen** kommer nya idéer upp, idéerna sprids och behöver förankras för att leda vidare.

I **osäkerhetsfasen** kommer nya handlingsätt att prövas i förhållande till gamla invanda handlingsätt. Olika personer provar olika handlingsätt som kan stå i motsatsförhållande till varandra. Osäkerhet råder om vad som egentligen är avsikten med förändringen och om det finns något att rätta sig efter.

Övriga faser i en förändringsprocess är enligt Olsson (1988):

Integrationsfasen, där överenskommelser träffas om nya handlingsätt, vilka leder till samverkande handlingar och gemensamma förväntningar på resultat.

Prövningsfasen, där man prövar nya handlingsätt och gruppen tolkar och värderar resultat.

Stabiliseringsfasen, där gruppen fastställer de nya grunderna för de förändrade handlingsätten.

Igångsättningsfas

Britta säger i intervjun att hon länge känt sig missnöjd med hur gruppbestäder fungerar utifrån att de utvecklingsstörda inte själva kan välja vem de skall bo tillsammans med eller vem som skall vara deras personal. På ett riksomfattande möte får Dora och Britta klart för sig att de inte kan räkna med en sådan förändring inom gruppbestädssystemet.

Igångsättningsfasen är lång, ungefär ett år. Olika alternativ som att överta gruppbestädens lägenhet eller köpa hus diskuteras, framförallt mellan Britta och Dora. Patrik och Hanna är tidigt med i diskussionerna.

Initiativet till förändring kommer således från föräldrar. De frågar alla som bor i samma gruppbestad som Björn samt föräldrar och personal om de vill följa med. Så småningom flyttar Björn, Anders och Erik från samma gruppbestad tillsammans med Dan till ett nytt hus de köper tillsammans. Tre ur personalgruppen, Inga, Frida och Patrik, tackar ja till anställning som personliga assistenter. Gun har arbetat som vårdare i Dans gruppbestad. Hanna har några år tidigare arbetat i Björns, Anders och Eriks gruppbestad.

Konflikter och konflikthantering under igångsättningsfasen.

När personalen i gruppboenden blir tillfrågad uppstår genast starka motsättningar. Det handlar om motsättningar som redan finns i gruppen, men som blir tydligare i och med förslaget om utflyttning. Inga, Frida och Patrik tackar genast ja. Monika funderar ett tag, men beslutar sig för att tacka nej. *"Jag ifrågasätter idén, det här med att dom ska bestämma själva, det blir föräldrarna som kommer att bestämma"*, säger hon. *"Det var så mycket tassel och tasslar under den här tiden, så mycket som skulle vara hemligt"*, säger Monika, *"vi andra som skulle vara kvar fick inte veta vad som pågick"*. *"Dom gick bakom ryggen på oss"*, säger Lisa.

Vi ser det här som i första hand en intressekonflikt. De som vi intervjuat har talat om gamla intressekonflikter i gruppboendets personalgrupp. *"Vi hade olika syn på hur man ska bemöta utvecklingsstörda. Vi blev motarbetade"*, säger både Inga och Frida. Man kan inte uppnå enighet kring idén om den aktuella förändringen i personalgruppen. Ett sätt att hantera konflikten är troligtvis att som Monika uttrycker det "tissla och tassla". De två lägren möts inte och de talar inte öppet med varandra - en defensiv konflikt-hantering.

Osäkerhetsfasen

Den första tiden i det nya huset präglades av förvirring och glädje. Enligt assistenterna hade de inga klara riktlinjer, ingen struktur för sitt arbete. *"Bara vi flyttar blir det bra"* säger assistenterna att föräldrarna menade. *"Det var så trevande i början"* säger Frida.

Patrik

Patrik kom snart i en stark konflikt med föräldrarna. Han hade idéer om hur huset kunde renoveras och att Björn, Anders, Dan och Erik kunde medverka i detta arbete. Britta menar att Patrik inte tog ansvar för medicinering och Bengt säger att de inte kunde samarbeta med varandra. Allan säger att Patrik hade alltför högtflygande planer, *"vi kunde inte samarbeta med honom"*.

Enligt Frida var Patrik mycket omtyckt av de fyra männen. Björn säger så här nu: *"Dom (föräldrarna) ska skita i honom. Det är ju vi fyra som haft roligt med honom. Dom bestämmer för mycket"*.

Frida berättar: *"Patrik blev vansinnig när föräldrarna bestämde var väggarna i huset skulle stå. Vi hade ett möte med föräldrarna, Patrik skrek och föräldrarna gick"*.

Denna konflikt har många beståndsdelar. Vi väljer att i första hand se den som en auktoritetskonflikt och en marginalkonflikt. Föräldrarna är de som tagit initiativ till förändringen och också genomdrivit den. Assistenterna efterfrågar struktur och den skall komma från föräldrarna. Patriks handlingsmöjligheter begränsas här mer än i grupp-

bostaden. Föräldrarna vill nu mer än tidigare formulera innehållet, vilket även några assistenter efterlyser.

När föräldrarna formulerar innehållet protesterar Patrik, vilket resulterar i öppen konflikt. I det nya söker alla nya roller, alla inblandade befinner sig i en marginalkonflikt.

Konflikthantering

Patrik slutade och de inblandade uttrycker sig olika om detta.

Britta berättar att Patrik erbjöds utbildning av föräldrarna eftersom han saknade grundutbildning, men han avböjde. Föräldrarna kallade in konsult utifrån. "*Vi ville inte ge upp så lätt eftersom vi visste att Björn tyckte så mycket om honom*", säger Britta, "*det hjälpte inte*". Britta och Bengt menar att de till slut var tvungna att låta honom gå. Frida: "*Patrik blev trängd in i ett hörn. Han hade inget annat val än att säga upp sig. Ingen av oss andra ställde upp och stöttade Patrik. Ingen kämpade för att han skulle vara kvar*".

Gun säger att en förutsättning för att arbeta i kollektivet är att kunna samarbeta med föräldrarna och det kunde inte Patrik.

Assistenterna håller sig i bakgrunden, är defensiva, medan föräldrarna och Patrik använder sig av makt och tvång som metod att hantera konflikten. Innan Patrik slutar "saboterar" han genom att till exempel inte göra det han skall med huset som att laga ett rätthål eller att byta en packning.

Föräldrarna förmår honom till slut att säga upp sig.

Det första året präglas av stor osäkerhet. Osäkerheten handlar bl a om hur mycket tid och engagemang varje assistent kan ägna var och en av de fyra männen. Ett från föräldrarna uttalat mål är att assistansen skall utgå från det individuella, den enskildes önskan. En fråga för assistenterna är: I vilken grad kan jag utgå från var och ens behov utan att svika de andra, både assistenter och de andra männen? För att lösa detta dilemma beslutar föräldrarna efter ungefär ett år att var och en utses till Björns, Eriks, Anders respektive Dans personliga assistent. Gun blir Björns personliga assistent, dessförinnan hade hon mest ansvar för Dan. Alla vi intervjuar har olika versioner om hur valen har gått till, vilket kan betyda att detta fort-farande är något konfliktfyllt.

Resan

Björn har en önskan om att göra en lång resa, men föräldrarna är till en början mycket oroliga och vill inte låta honom resa. Björn har svår epilepsi och de är rädda för att han skall få anfall när han är långt ifrån läkare.

Vi ser konflikten som en intressekonflikt där föräldrarna och Björn har olika mål. Björn ville göra en lång resa och föräldrarna ville att han skulle göra en kortare resa.

Konflikthantering

Konflikten erkänns öppet av alla. Resan kommer till stånd med hjälp av förhandlingar och problemlösande handlingar under lång tid. Många är inblandade. Assistenterna hjälper föräldrarna att handskas med sin oro genom olika åtgärder som att lägga upp en noggrann resplan, skaffa mobiltelefon mm.

Detta är en samverkande konflikthantering och också möjligen ett exempel på att gruppen kommit till integrationsfasen. Gruppen har träffat en kollektiv överenskommelse som leder till en målinriktad handling. Dock ställs gruppen snart inför nya svårigheter som tyder på att den ändå inte lämnat osäkerhetsfasen fullt ut. Det kan också vara så att gruppen lämnat osäkerhetsfasen för en kort period, integrerat nya kunskaper, men mycket snart gått in i en ny osäkerhetsfas.

Den rätta metoden

Under intervjuerna får vi veta att det finns en konflikt i assistentgruppen om vilken metod som är den riktiga. Med metod menar vi handlingssätt som skall leda till ökad självständighet, ökat självbestämmande och större självförtroende. Alla är överens om att samtliga har det rätta synsättet. *"Vi ser på de utvecklingsstörda på samma sätt, dom är också människor"*, säger Inga. Hanna säger att alla assistenter har stor respekt för den enskilda människan, *"ingen går in och trampar på eller kör över"*.

Om den rätta metoden säger Frida: *"Vissa vill göra sig duktiga här ..... det finns vissa sätt som är bra, vi börjar få måttstockar för dom som arbetar här .... sånt borde inte få existera"*.

"Vi har olika sätt att jobba ... t ex tycker Anders inte om att skala potatis. Han visar det genom att bli orolig. Jag tycker man kan låta Anders göra något annat. Varför ska han göra det han absolut inte vill? Han säger ju inte ifrån. Inga tycker också så här. Någon annan av assistenterna kan säga att han är lat eller att han ska bli mer självständig och då ska han kunna skala potatis. När Erik och jag var ute och handlade såg han en elektrisk potatisskalare och tyckte att vi skulle köpa den åt Anders".

Gun tycker att det finns några som har idéer om hur det "rätta" arbetet skall skötas. *"Ingen kan ju uppfylla dom kraven"*.

"Jag känner mig skyldig om jag rafsar ihop en sallad till kvällsmat", säger Inga och menar att de som *"står med händerna bakom ryggen"* inte känner sig skyldiga.

Konflikten handlar om hur man ger personlig assistans. Hur skall man puffa på? Kan man göra saker tillsammans? Hur mycket kan jag bortse från relationen?

Hanna anser att det inte skall spela någon roll vem som ger assistans vid dagligen återkommande rutiner och ger exemplet duschning. Det är den enskilde som skall säga hur han

vill ha det och assistenterna skall rätta sig därefter. I gruppbestäder har Hanna upplevt att vardagliga sysslor utgår från hur personalen tycker att det skall vara.

Britta har bett Hanna vara pådrivare, utvecklare i assistentgruppen och Hanna har därigenom fått höjd lön. Britta anser att Hanna har fina intentioner i arbetet; "*Hanna ligger ofta ett steg före de andra i sättet att se på de utvecklingsstörda*". Frida har också högre lön då hon har hand om ekonomi och administration.

Inga och Hanna berättar var och en för sig om ett rum i huset, som från början inte användes till något speciellt. Hanna menar att männen själva skulle kunna komma fram till hur rummet skulle användas bara de fick tillräckligt lång tid på sig. Inga menar att de inte har förmåga att fullständigt tänka ut olika möjligheter till att använda ett rum. De behöver mer konkret hjälp. Föräldrar och några assistenter kom i samråd fram till att rummet skulle användas som ytterligare ett vardagsrum.

Konflikter och konflikthantering

Vi ser en hel del olika konflikter, som är invävda i varandra. Assistenterna har intressekonflikter vilket visar sig i olika handlingssätt. De har också olika syn på hur långt utvecklingsstörda kan komma i sin utveckling. Konflikten om vardagsrummet verkar leva kvar även om den löstes då den var aktuell. Lösningen drevs fram av föräldrar och några assistenter. Hanna var missnöjd och ifrågasatte om männen hade fått vara delaktiga. Assistenterna har olika idéer om hur arbetet skall bedrivas, Gun vill inte ha några fasta modeller, "*då missar man flexibiliteten, modellen måste ständigt förändras*". Hade det varit en begränsad konflikt om bara arbetssättet tror vi att den inte upplevts så djup och svår som flera av dem ger uttryck för.

Under intervjuerna blir relationskonflikterna påtagliga. Mellan flera assistentpar har det funnits nära relationer, man har varit mycket goda vänner. Några av assistenterna talar om förändrade relationer, någon känner sig sviken och känner sorg kring detta. Här finns låsningar, de verkar ha svårt för att prata med varandra om sina inbördes förändrade relationer. Detta kanske kan ha med de personliga valen av assistenter att göra. Assistentgruppen är en grupp som befunnit sig i ett utsatt läge. Flera var missnöjda med arbetssätt och synsätt bland arbetskamrater i gruppbestäder. De drömde om något bättre både för sig själva och för de utvecklingsstörda. "*Vi har varit utstötta från allt vad gruppbestäder heter*", säger Inga och ger uttryck för den konflikt som funnits mellan denna grupp och gruppbestädspersonal. Vi ser det som en intergruppkonflikt. Behovet av att hålla ihop gruppen kan ha varit det primära varför möjligheter för konflikter att bli synliga har tagit längre tid och att konflikterna har fördjupats. Nu behöver de inte längre kämpa för sin egen existens och dessutom har andra grupper börjat efterfråga deras kunskap.

Under denna process har assistenterna varit tvungna att ge upp gamla roller och hitta nya, vilket är ett viktigt innehåll i en marginalkonflikt.

Inga, Hanna och Frida har under många år arbetat i gruppbestäder. De har haft rollen av dem som vill ha förändring, som har den "goda" synen på de utvecklingsstörda. Vid scenbytet från gruppbestad till kollektiv får de nya roller. Andra kommer in och vill också ha rollen som förändrare och det blir mer trångt på scenen. Det finns ingen bra eller dålig syn längre. Istället blir det frågan om hur bra den bra synen kan vara, som blir kampen om den rätta metoden. Vi kan se en risk att det åter bildas läger, vilket man ofta pratar om att det finns i gruppbestäder. Risken är att de två lägren inte pratar med varandra, att de inte är öppna om konflikten och går åt skilda håll.

Hur har assistenterna nu gjort? Efter en lång period där konflikten har varit dold har de nu öppet börjat tala om den. Alla talar om att de har skilda arbetssätt och att det är ett problem. Frida har tagit initiativ till en träff mellan Hanna, Anna, Britta och henne själv för att diskutera de olika arbetssätten. Frida säger att de av föräldrarna blev uppmanade att kämpa på. De fick inga rättesnören, ingen regelbok.

Det sista vi hör är att assistenterna kommer att ta upp konflikten på nästkommande assistentmöte.

Om konflikter och konflikthantering i gruppbestäder

När en ny gruppbestad startar har föräldrar aldrig så mycket att säga till om som när kollektivet startade. Föräldrar har aldrig samma roll som här. Av personal får föräldrar höra "*Nu ska han äntligen flytta hemifrån och bli vuxen, nu tar vi över, lita på oss*". Föräldrar känner sig inte använda. Deras erfarenheter och kunskaper är inte längre värda så mycket och de får en mer passiv roll än här. "*Man teg om många saker*", säger Britta om relationen till gruppbestadspersonalen. Britta var många gånger orolig för att det skulle gå ut över Björn om hon klagade. Bengt kände sig aldrig välkommen i gruppbestaden, vilket ledde till att han gick rakt in till Björn, vilket i sin tur fick till följd att personalen uppfattade att Bengt inte var intresserad av kontakt med dem. Britta säger att nu var det självklart att hon informerade assistenterna om Björns epilepsi, vilket inte var självklart då han flyttade till gruppbestad. "*Då skulle de ju ha fått den av läkare och föreståndare*", säger hon.

Gruppbestadspersonal och föreståndare talar mycket om konflikter med föräldrar. Det är vid sådana tillfällen vi har blivit ombudda att komma in. Det är i dessa situationer vi känt oss "dragna i" och uppmanade att välja sida.

När föräldrar vägrar ta denna passiva roll de blir tilldelade utan istället kämpar för att få betyda något uppstår konflikt mellan föräldrar och personal, en intressekonflikt.

Hur löser man detta? På många olika sätt. Ett sätt kan vara att kalla in en kurator eller psykolog som tredje part. Här förväntar sig personalen att vi skall hjälpa dem att komma tillrätta med föräldrarna och föräldrarna väntar sig att vi skall hjälpa dem att komma tillrätta med personalen. Vi förväntar oss att parterna möts och att själva mötet innebär att konflikten kommer upp. Det blir inte alltid så att vi pratar öppet om det som finns och ibland är tendenserna att sopa konflikten under mattan så starka att även vi, som ändå har ett mer utanförperspektiv än de andra, dras med i detta konflikthanteringsätt. Ibland är också vi en part i den aktuella konflikten, åtminstone kan det vara så att vi har våra sympatier hos den ena parten.

Ibland kallas vi till en gruppboendestad där det bor en "besvärlig" utvecklingsstörd. Han eller hon stör de andra, passar inte in i gruppen. Personalen vill ha hjälp med att flytta på den "besvärlige". När han eller hon har flyttat är det kanske en annan som bor där som blir besvärlig, problemet cirkulerar runt. Det som på ytan såg ut som en omöjlig utvecklingsstörd kan kanske ha dolt en långvarig konflikt av annat slag, t ex en relationskonflikt eller en intressekonflikt i personalgruppen.

I stället för att undersöka konfliktens art har vi försökt hjälpa båda parter med sina önsningar. I ljuset av våra tidigare erfarenheter och vad denna undersökning har lärt oss framstår det nu som ytterst väsentligt att undersöka vilken eller vilka konflikter det rör sig om.

Hur skiljer sig nu typen av konflikter och konflikthantering mellan gruppboendestäder och kollektivboendet som vi tittat på?

Vi har varken hört talas om eller sett konflikter där orsaken läggs på den enskilde utvecklingsstörde i kollektivet. Det är mindre troligt att Björn, Anders, Dan eller Erik skulle bli utsedd som syndabock.

Inga säger om arbetssättskonflikten att den hade kunnat vara likadan i en gruppboendestad, men att man där inte hade tagit föräldrarna till hjälp. Hon tror att personalen hade "*snackat skit*" där, "*där hade det varit ett kackel om detta*", säger hon. Hon poängterar att så gör de i alla fall inte i assistentgruppen.

Frida berättar att hon hört talas om deras konflikt från en utomstående och beskriver detta som att man "*pratar skit*" om varandra. "*Jag blev så besviken, vi skall kunna hålla detta inom gruppen*", säger Frida. Drömmen om den konfliktfria gruppen håller på att rämna.

Konflikter av olika slag finns både i personalgrupper i gruppboendestäder och i denna assistentgrupp. Vi har sett olika typer av konflikthantering i de båda grupperna.

Det som skiljer assistentgruppen från andra grupper där vi har varit inblandade är att assistenterna mer öppet erkänner sin konflikt och talar om att de skall prata med varandra om den.

Assistenterna lägger konflikten där den hör hemma. De lägger den inte på de utvecklingsstörda eller på deras föräldrar, vilket är vanligare i gruppboheter. Risk för att hantera konflikter med makt och tvång, t ex med utstötning, finns i båda grupperna, antingen att man stöter ut en utvecklingsstörd eller en arbetskamrat.

Båda grupperna har svårt att rymma olikheter. Det är lätt för båda att hamna i att se olikheter som rätt eller fel, bra eller dåligt, vilket vi också kan känna igen hos oss själva.

Konflikten som uppstod kring Björns semesterresa skulle troligtvis ha hanterats på ett annat sätt i gruppbohet. Här löstes konflikten genom förhandlingar och problemlösande åtgärder. Det var viktigt för assistenterna att ha föräldrarna med sig. För att få det hade de ständiga överläggningar med varandra, kom på olika sätt att lösa problemen. Det tog lång tid, alla blev involverade och alla känslor fick finnas. I en gruppbohet hade kanske inte föräldrarnas oro respekterats på samma sätt. En annan konflikthanteringsmetod hade legat närmre, kanske makt och tvång där föräldrar sagt nej till resan, eller en defensiv metod där man över huvud inte talat med varandra och låtit Björns önskan rinna ut i sanden.

Människan som subjekt eller objekt

Med synen på människan som ett subjekt menas att man ser människan som alltid kapabel att i varje situation ta ställning, ansvar och beslut oberoende av andra.

Med synen på människan som objekt menas att man ser människan som inte kapabel att självständigt ta ställning, ta ansvar och fatta beslut (Eliasson, 1987).

För att tydliggöra våra tankar om synen på människan som objekt och/eller subjekt tänkte vi oss en linje med en ytterlighet i vardera änden.

100 %-ig subjektssyn

100 %-ig objektsyn

Med en 100 %-ig subjektssyn förutsätts att människan alltid är rationell och att man i alla avseenden kan ta hänsyn till den enskildes ställningstagande.

Med en 100 %-ig objektsyn betraktas människan som ett föremål som inte har egen förmåga till handling, inte har egna intentioner.

Ingen av de två ytterligheterna rymmer en helhetssyn på människan, dvs att hon är både subjekt och objekt. Helhetssynen på människan erkänner både hennes beroende av andra och hennes rätt till självbestämmande. I arbete med personer med utvecklingsstörning är det betydelsefullt hur vi som personal i praktiken handskas med förhållandet mellan objekt- och subjektssynen.

Kaviarmackan.

Dan är i köket och brer smörgåsar och tar kaviar på. Kristina kommer ut i köket. Hon ser att Dan tar kaviar på smörgåsarna och försöker argumentera med honom att inte äta kaviar då han fått förhållningsorder av läkare. Dan blir mycket arg på henne och vill inte att hon skall lägga sig i. Det blir svårt för Kristina, hon har ingen enkel handlingsplan att ta till. När Kristina argumenterar med Dan och upplever svårigheterna visar hon i handling sin konflikt mellan att se honom som subjekt och som objekt. Hon säger: *"Det här är svårt"*.

Kristina faller inte för frestelsen att undgå konflikten med en flykt in i antingen en fullständig objektsyn eller en fullständig subjektssyn. Konflikten finns i motsättningen mellan ansvaret för den svagare parten och respekten för den andres självbestämmande. Ett sätt att undfly konflikten är att bemöta människor på antingen det ena eller andra sättet (Eliasson, 1987).

Om Kristina hade handlat enligt en 100 %-ig subjektsyn hade Dan själv bestämt hur många kaviarmackor han skulle äta. Kristina hade kunnat säga: "Du vet vad doktorn har sagt, men det är ju du som bestämmer". Detta uttalande som vi lägger i hennes mun tar inte hänsyn till Dans svaghet, dvs hans bristande förmåga att se konsekvenser. Om Kristina hade handlat enligt en 100%-ig objektsyn hade kaviartuben varit inlåst om det ens hade funnits någon hemma.

Kristina hade då kunnat säga: "Du förstår inte ditt eget bästa därför bestämmer jag". Detta uttalande skulle visa att hon inte hyser någon som helst respekt för hans rätt att själv bestämma.

En stark objektsyn kan finnas i vårt ansvarstagande för den svagare parten. Det kan ligga nära till hands att handlingar övergår i förmynderi, där den enskildes självbestämmande och integritet kränks. Med en stark subjektsyn bortser vi från det ansvar vi har för varandra, dvs vi kan göra oss skyldiga till försummelse. I vårt arbete med utvecklingsstörda och personal möter vi ofta frågan: "*Vem tar ansvaret?*" I frågan ligger ofta underförstått att ansvaret måste ligga hos någon annan än den utvecklingsstörde. Vi möter också påståendet "*Du är ju vuxen, det får du ta ansvar för själv*". Här utgår man ifrån att människan alltid är rationell. Konflikten i synen på människan som subjekt eller objekt innefattar också frågan om vilket ansvarstagande vi anser vi bör ha för andra. Att vi så lätt väljer att fly till den ena eller den andra sidan tror vi beror på vår rädsla för svaghet, hos oss själva och hos andra. Det är svårt att bära och balansera det ansvar vi har för den svagare parten. När Kristina uttrycker att det är svårt håller hon konflikten levande och visar ingen rädsla varken för Dans eller sin egen svaghet, en oerhörd styrka.

I kollektivboendet har vi sett att assistenterna i syn och handling ligger närmare en subjektsyn än en objektsyn, men att båda synsätten ryms och är levande. I gruppboendestäder har vi erfarenhet av att det finns en större spännvidd mellan å ena sidan stort förmynderskap och å andra sidan stort självbestämmande.

Det finns gruppboendestäder där det bor mycket svårt multihandikappade utvecklingsstörda och där det kan vara svårt att avläsa den enskildes vilja, varför ett stort förmynderskap ligger nära till hands. Assistenterna bekänner sig till samma människosyn. Under intervjuerna har vi fått veta att de skiljer sig i handlingssätt och att det är en konflikt kring detta. Hanna ger uttryck för en stark subjektsyn.

Duschning

Hanna anser att assistansen skall utgå från den enskilde och se likadan ut oavsett vem som ger den, åtminstone vid dagligen återkommande rutiner som t ex duschning. De utvecklingsstörda skall tala om hur de vill bli duschade. Det skall inte spela någon roll vem som hjälper till och de skall själva bestämma hur de vill ha det. Duschning med assistans kan, som vi ser det, aldrig utföras på samma sätt av olika personer. Relationen man har till varandra måste få avgöra hur det skall gå till. För att Hannas idé skall kunna bli verklig anser vi att hon måste objektförklara människan då hon bortser från att även duschning innebär ett samspel med andra människor.

Beroende-oberoende

Vi lever i ett samhälle som värderar oberoende högt och därför bortser vi ibland från att vi människor är sociala varelser som är beroende av andra människor.

I arbetet med utvecklingsstörda tar det sig ibland uttryck i sådana uttalanden som; *"vi måste hjälpa honom att bli mer självständig i förhållande till sina föräldrar", " han måste lära sig göra det själv"*.

Att vara beroende av sina föräldrar ser vi ibland som ett hinder för självständigheten. Att utföra saker själv, framför allt vardagssysslor, ses som det viktigaste uttrycket för självständighet. Arbetet i gruppboheter går till stor del ut på att utveckla den utvecklingsstördes förmåga att utföra saker på egen hand.

Fotbadet

Varje kväll när Inga jobbar hjälper hon Anders med fotbad. Detta är för dem båda en skön stund. Inga säger; *" det blir ju väldigt närhet"*. Inga masserar Anders fötter efteråt och han vråker sig i soffan. *"Jag får lust att krama honom"*, säger Inga. Anders berättar inte själv om fotbadet men vi har sett hur han njuter. Anders föräldrar, Anna och Allan, använder fotbadet som exempel på Ingas goda omsorg om Anders.

Promenader

Björn är ofta ute och promenerar långa sträckor. När han bodde i gruppboheter gick han nästan alltid själv. Numera vill han oftast ha någon med sig på promenaden. Gun går gärna med, men är rädd för att det innebär ett större beroende av henne.

Björns föräldrar är glada för att Björn har någon att gå ut och gå med. Den dagen Eina, Björn och Gun var ute, gick Björn oftast i täten men stannade då och då upp och ville prata.

Resan

Björn har nyligen gjort sin drömsemester tillsammans med Gun. Han har drömt om denna resa i flera år och gjort upp planer tillsammans med Gun, som tog hans önskan på allvar. Britta och Bengt blev mycket oroliga och ville inte att Björn skulle åka, men efter många diskussioner och överläggningar kunde de ge sitt godkännande.

I scenen *fofbadet* ser vi att Inga har ett behov av att vårda, Anders har ett behov av att bli vårdad. I den första scenen ser vi hur de ömsesidigt tillfredsställer varandras behov. Ett givande blir också ett mottagande för dem båda. Inga ger till Anders sitt "vårda", vilket Anders tar emot och ger till Inga sin tillfredsställelse (Laing, 1970). Inga är i vissa situationer lika beroende av Anders som han är av henne och säger i intervjun under ett resonemang om hur det skulle vara att sluta: "*Det skulle vara värre för mig, dom finns med var dag även då jag är ledig*".

I scenen *promenader* har Björn en önskan om att ha sällskap. Utifrån sett kan man tolka det som att han blivit mer beroende av andra efter att han fått personlig assistent eftersom han tidigare promenerade ensam. "*kan han inte längre vara själv, han som har varit så självständig tidigare?*" hör vi andra och oss själva säga.

"*Så var det aldrig i gruppbestaden, att en personal kunde gå ut och gå med bara en av de boende, han mår så bra av att ha sällskap nu*", säger Bengt.

En tolkning kan vara att Björn nu har fått möjlighet att mer bejaka sitt beroende genom den nära kontakt han har med Gun.

I scenen *resan* skildras ett triangelberoende. Föräldrarna är mycket oroliga för Björn och är beroende av assistenternas förståelse. Björn är beroende av att assistenter och föräldrar förstår varandra, annars blir resan inte av. Assistenterna är beroende av att föräldrarna litar på dem.

I intervjuerna talar Gun, Britta och Inga om närhet i relationer. Anna och Allan talar om ett större djup i relationen mellan Anders och Inga. När vi bejakar att det finns en ömsesidighet i beroendet så blir relationen mer levande, man är ett Jag och ett Du och inte ett Jag och ett Det (Buber, 1985). "*Dom är ju bara utvecklingsstörda så vad då*", säger en assistent om uttalanden i gruppbestäder och visar därmed på ett förhållande mellan ett Jag och ett Det. Vi har sett närhet i relationerna mellan assistenter och de utvecklingsstörda männen, men också hört dem uttrycka behov av distans. Frida uttrycker sitt behov av distans så här: "*Man måste kunna sluta här*". "*Jag tror det är farligt om jag blir så viktig för en människa*", säger Hanna.

Makt och ansvar

De utvecklingsstörda männen är beroende av assistenterna främst på grund av sin utvecklingsstörning och sin epilepsi. Genom den djupa, nära relationen, utvecklar de också ett känslomässigt beroende. Assistenterna är också beroende av de utvecklingsstörda männen för att de fyller ett behov hos dem. Hur kan vi då utpeka någon av dem som den svagaste parten? Trots att det finns ett ömsesidigt beroende så kan vi ändå peka ut de utvecklingsstörda männen som den svagare parten på grund av sitt livslånga beroende av stöd från andra. Deras grundläggande behov måste tillgodoses med hjälp av andra. Gun säger: *"Vi assistenter vi kommer och går men föräldrarna har dom alltid"*. Föräldrarna är alltid föräldrar och föräldrar till utvecklingsstörda har ett ansvar som kanske aldrig tar slut. Har då assistenter och föräldrar stor makt och vem har mest makt? Hur ser makten ut? Gun: *"Föräldrarna har stor makt här och det tycker jag är bra. Vi måste samarbeta med varandra annars blir det inget bra"*.

Britta: *"Vi kanske säger nej först, sedan funderar vi ett tag och sedan rättar vi oss efter assistenterna"*.

Anna: *"Vi lägger oss inte i inte alls ett enda dugg hur dom jobbar, utom en sak förstås, vi tycker att dom ska storhandla"*.

Inga: *"Vi lyssnar och pratar om det sedan gör vi som vi själva vill"*.

Hanna: *"Dom säger att det får vi fråga föräldrarna om. I gruppbestämningen hette det att det är töserna som bestämmer"*.

Anders: *"Vi själva"*, svarar Anders på Ingers fråga om vilka det är som bestämmer. Vidare svarar Anders ja på frågan om assistenterna bestämmer någonting, men svarar *"Tror du jag vet det?"* på frågan om vad de bestämmer.

Björn: *"Det ska inte vara föräldrarna som bestämmer, det ska vara jag"*. *"Vi får inte, där ligger felet"*.

Att assistenter upplevde det som krig i början tror vi har sin förklaring i att de tidigare arbetat i gruppbestämning och att föräldrarna inte hade samma roll där. Även om föräldrarnas rollförändring var välkommen innebar den också ett hot för assistenterna. De uttalar en glädje över det förändrade samarbetet med föräldrarna men känner ibland irritation. Flera skall trängas på arenan - det är helt enkelt fler som har något att säga till om. *"Det är fler som är inne här"*, säger Hanna.

En av våra tidiga funderingar var om det fanns konflikter i föräldragruppen och vi funderade på om vissa föräldrar hade mer makt. Detta är något vi inte har fått svar på i undersökningen. Vi har dock sett att det finns olika delaktighet från föräldrarna och att detta kan upplevas som att vissa har mer makt.

Vad menar vi med makt och maktutövning?

Max Webers klassiska definition av makt: "Sannolikheten för att en individ som handlar i en social relation skall kunna driva igenom sin egen vilja trots andras motstånd oavsett den grund sannolikheten vilar på" (Andersson m. fl., 1985), anser vi inte är tillräcklig för att vi skall förstå de relationer vi beskrivit utifrån en maktaspekt. Att genomdriva något mot Björns vilja är mycket svårt talar både Gun och Nora på dagcenter om. Han reagerar och protesterar om, som Monika uttrycker det, "*någon vill bestämma över honom och är för dominant*".

Att genomdriva något mot assistenternas vilja kan heller inte vara så lätt för Anders. Föräldrar och assistenter beskriver mest någon slags växelspel om makten där målet är att så långt det går vara överens. "*Då tar vi en vända till*", svarar Björn på Einas fråga vad de gör när de inte är överens.

Hur kan vi då resonera om maktutövning?

Det finns många sätt att utöva makt på. I en relation som den mellan assistenter och utvecklingsstörda har assistenter ett ansvar, ett juridiskt och ett moraliskt. Det juridiska ansvaret skall vi inte gå in på här, men vi skall titta lite närmare på det moraliska.

Vid en av våra deltagande observationer skall Björn gå ut på en promenad och blir av Gun föreslagen att ta på en jacka, vilket han inte vill. Gun propsar inte på och Björn går utan. Vad är nu Guns moraliska ansvar i denna situation?

Gun väljer att tuga och låter Björn bestämma själv. Hon hade behövt ta till tvångsmetoder för att förmå Björn att ta på sig en jacka. Gun vill inte här ta till tvång utan tycker att Björn är kapabel att själv bestämma, han får ta sitt ansvar om han fryser lite. Gun har ansvar för att hon inte kör över Björn, att hon lyssnar på honom och att hon själv låter honom avgöra. Så skulle man kunna definiera Guns moraliska ansvar här.

Tänk om det nu var 5 minusgrader ute och Björn vägrat ta på sig ett ytterplagg. Vad är då Guns moraliska ansvar? Kan hon fortfarande anse att han kan bestämma själv, att han får ta sitt ansvar eller måste hon ta till tvång? Om hon låter honom bestämma själv i denna situation av rädsla för att gå för långt i sin maktutövning far han illa och hon tar inte det ansvar hon kanske borde göra. Att avstå från påverkan blir också ett sätt att utöva makt. Genom detta resonemang blir det tydligt att maktutövningen är intimt förknippad med subjekt- objektsynen på människan. När Kristina verkligen upplever svårigheterna med Dan och kaviarmackan ser vi att hon går en balansgång mellan att se Dan som ett objekt eller ett subjekt. Vi förstår nu också att hon går på den här fina gräns mellan det klandervärda förmyndandet och den försvarbara påverkan på en annan människa (Juul Jensen, 1985).

Vi utövar inte makt bara genom att få människor att göra något, vi utövar också makt genom att avstå från att göra något. Alla människor har ett personligt moraliskt ansvar gentemot medmänniskor, i synnerhet gentemot dem som intar en svagare ställning i samhället.

Att samspela fram en uppsats om samspel

Vi visste inte riktigt vad vi gav oss in på när vi började skriva tillsammans, men att vår relation skulle påverkas förstod vi. Vi har varit arbetskamrater i åtta år, men har aldrig haft en privat relation. Nu har vi gjort många intressanta deltagande observationer i varandras hem.

I början var vi noga med att en rättvis fördelning skulle råda, vi skulle göra lika många observationer och intervjuer vardera. Helst skulle vi också läsa lika mycket. Ingen av oss ville hamna i underläge, men vi kunde båda stå ut med att vara i överläge. Bullköp till varje gång vi träffades blev symbol för detta. Att inte köpa bullar skulle innebära att stå i skuld till den andre.

Några viktiga händelser för vårt samspel:

Vid första mötet i juni talade vi om konflikter som en betydelsefull del av samspel. Eina började prata om intressekonflikter och Inger högg snabbt av diskussionen med "konflikt som konflikt" och Eina lät det falla.

När Inger i telefon berättade för Eina att hon under en av intervjuerna känt domningar i halva huvudet och ena armen lyssnade inte Eina. Gången därpå berättade Inger att hon blev besviken och arg för att Eina inte hade lyssnat på det som för Inger var en allvarlig händelse.

Inger har känt en rädsla för att hindra Einas kreativitet. När Eina har kommit med tolkningar har Inger hållit igen, velat peka på motdata. Tidigt kände sig Inger mindre duktig än Eina, vilket föranledde protester från Einas sida. Inger kände sig då inte bekräftad i sin känsla.

Nu ger vi båda varandra mer tid, Inger hugger inte av Eina lika snabbt, Eina släpper inte för henne viktiga ämnen lika lätt.

När det för första gången blev nödvändigt för Inger att tala om för Eina att hon inte lyssnade skedde genast en förändring.

I början sysslade vi en hel del med att mäta oss med varandra. Under ett samtal vid köksbordet hos Eina kände Inger att Eina äntligen bekräftade hennes känsla av att vara mindre duktig. För båda är det idag okay att ibland vara i underläge, liksom det är att ibland vara i överläge. Just nu har vi lagt måttbandet åt sidan.

Uppsatsen var vår uppgift och den har vi ägnat oss åt. Vi har också tagit oss tid att ägna oss åt vår relation, som har påverkats och förändrats. Det vi främst upplever är att vi har blivit öppnare mot vandra, men vägen dit har varit mödosam. Inger kände under en period att det skulle ha varit mycket enklare att skriva en uppsats själv. Vi har ägnat varandra tid och intresse och verkligen försökt förstå varandra. Denna, vår egen process, har ökat vår förståelse för hur lätt det kan vara att hantera konflikter utifrån exempelvis defensiva metoder. Det betyder att vår förståelse för personalgruppers situation har ökat.

Sammanfattande slutdiskussion

Från grupp till individ

Vi har framför allt studerat samspelet mellan tre parter; utvecklingsstörda, föräldrar och personliga assistenter. Vi har sett och hört att både föräldrar och assistenter strävar efter att utgå från den enskilde individen. Kollektivet är i första hand männens hem. I gruppboheter kan det råda tvekan om vad en gruppbohet är i första hand, ett hem eller en arbetsplats. Det har tagit tid för assistenterna och även för de fyra männen att lämna "gruppbohetsmentaliteten", dvs att betrakta utvecklingsstörda som en grupp individer med likartade behov och önskemål. Förändringen av betraktelsesättet är en process som pågår kontinuerligt. I gruppbohetsmentaliteten ingår också att man som personal helst vill vara tillsammans, inte så gärna delar upp sig och göra olika saker med enskilda individer. "Att börja som assistent krävde mod, det fanns inget skyddsnät", säger Gun. Att lämna gruppmentaliteten, att byta perspektiv, tror vi är möjligt också i en gruppbohet. Vi har sett gruppboheter som har kommit långt med detta, men vi vet att personalen många gånger upplever situationen pressad i gruppboheten, exempelvis när det inte finns tillräckligt många i tjänst för att möta fem boendes individuella behov. Det finns således praktiska hinder för ett individuellt bemötande men ofta finns hindren i det statiska betraktelsesättet av utvecklingsstörda och arbetet med dem. En utgångspunkt i diskussioner om en person med utvecklingsstörning kan uttryckas med orden "han är sådan". Med en dynamisk syn uttrycker vi istället "hur förhåller vi oss till varandra?"

Balansgång

Arbete med utvecklingsstörda innebär att befinna sig i ett ständigt konfliktområde. Genom att de utvecklingsstörda utgör en svagare part är det ett ojämnt förhållande och innebär en balansgång för oss som arbetar med dem. Balansgången gäller handlingssätt utifrån synen på människan som subjekt eller objekt, rätten för den enskilde att själv bestämma, att utöva makt över sitt eget liv (Røren, 1979). Vi måste vara medvetna om hur lätt det är att utöva makt, som vi har genom vårt överläge. Det är lätt att utöva makt utan att själv lägga märke till det över en person som är känslig för att avläsa vad jag som personal vill och som är mån om att vara till lags. Utvecklingsstörda är vana vid att rätta sig efter andra, att låta andra bestämma. För att bryta detta mönster fordras mycket tid till att verkligen lyssna och tala med varandra. Hur ofta har utvecklingsstörda möjlighet att prata om livet med andra och med varandra och bli accepterade i sina känslor, tankar och åsikter?

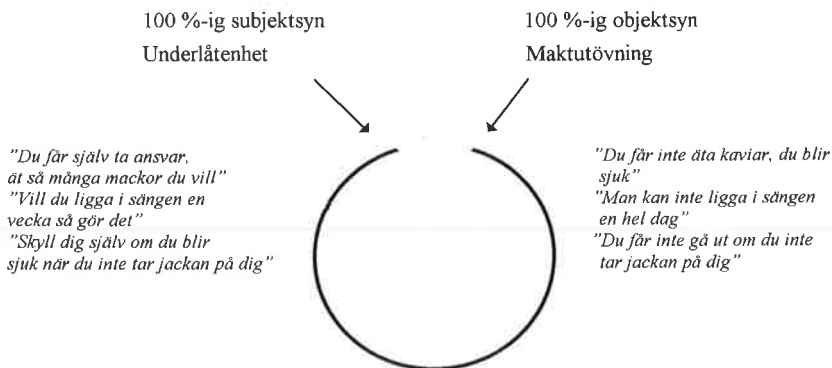
Ytterligheternas möte

Ibland blir de konflikter vi som personal upplever så outhärdliga att vi väljer att fly. Vi söker ett bestämt handlings sätt att ta till för att slippa det svåra, vi längtar efter en regelbok att ta till, den skulle befria oss från ansvar.

När Kristina, i scenen Kaviarmackan, medger att det är svårt och låter det få vara det, håller hon denna livsviktiga konflikt levande. Hon medverkar på så sätt till ett dynamiskt betraktelsesätt av utvecklingsstörda och undviker ett ”antingen - eller- tänkande”.

Det är stor skillnad mellan att se människan som subjekt och som objekt, liksom det är stor skillnad mellan att utöva och att underlåta att utöva makt. Tittar vi på ytterligheterna av de båda syn- och handlings sätten finner vi dock att de har en gemensam nämnare.

För att öka vår förståelse för förhållandet mellan ytterligheterna måste vi se förhållandet dem emellan som cirkulärt och inte som linjärt.

Det finns ingen ömsesidighet i de båda ytterligheterna i betraktelsesätten, människan ses inte som en helhet. En svårighet för personer med utvecklingsstörning är att formulera sina behov och bli förstådda. Vi ger oss kanske inte tid att sätta oss in i vad som ger mening för Björn och Anders och känner oss rädda för det ovanliga, det "icke-normala", vilket vi väljer att betrakta som rädsla för svaghet. Detta ser vi som den gemensamma nämnaren. När vi flyr till någon av ytterligheterna gör vi det av rädsla för svaghet, vår egen och den andres.

Relationen Jag och Du

Flera av dem vi har intervjuat talar om personkemi som avgörande för relationen. När vi frågar dem vad det betyder säger assistenter och föräldrar att det handlar om att ha gemensamma intressen och en djup inre förståelse. Vi har försökt tolka vad de menar med begreppet och finner att det handlar om att bekräfta eller inte bekräfta varandra (Laing, 1970). Björn, Anders, Dan och Erik blir på många sätt bekräftade i sina önsknings, sina behov och känslor. Anders njuter av fotbadet och Inga får vara den "mamma" hon tycker om att vara. Björn är konstnärlig och har samma intressen som Gun. Hur det är för Dan och Erik vet vi inte så mycket om, men om vi än en gång betraktar scenen Kaviarmackan ser vi att Dans ilska får finnas och Kristina försöker varken banna, trösta eller avleda honom. Bekräftelse är en aspekt av mänskligt samspel. Bekräftelse finns i hög grad i relationerna mellan assistenterna och de fyra männen. Vi har hört assistenter uttrycka funderingar kring relationerna så här: "*Hur förhåller jag mig till Björn?*" "*Hur kan jag förstå Dan?*" och ger med dessa uttalanden uttryck för en dynamisk syn på relationen. Relationen ses inte som statisk utan den är föränderlig, den öppnar upp för nya möjligheter och nya former av förståelse för varandra.

Konflikter och konflikthantering

Förhållandet mellan assistenter och föräldrar beskrivs som krigiskt i början. Det tyder på att de hade öppna konflikter som de var tvungna att ta itu med. I alla förändringsprocesser uppstår konflikter, men konflikter är också förutsättningar för förändringar (Olsson, 1988). När vi betraktar konflikter som normala aspekter av samspel och inte som hinder öppnas möjligheter för ökad förståelse för varandra. "*Vi borde inte ha konflikter här*", säger Frida och ger på så sätt uttryck för besvikelse och frustration och samtidigt en idealistisk syn på gruppens liv.

För oss själva har arbetet med uppsatsen inneburit att vi fått ökad förståelse för konflikters innehåll och konflikthanterings betydelse. Vi har också ofta fallit för att se konfliktfrihet som ett hälsotecken. Vi hade en vag föreställning om att vi skulle träffa en grupp som i stort sett var enig och överens om det mesta. Vi hade kanske också drömmen om den perfekta gruppen.

Tidigare kände vi oss indragna i konflikter mellan personal och föräldrar. Vi hade svårt att hålla oss fria och tog ofta ställning för ena parten. Vi tror nu att genom att försöka förstå innebörden i en konflikt har vi större möjlighet att hålla oss fria och därmed hjälpa personal, föräldrar och utvecklingsstörda att komma fram till samverkande konfliktlösningshandlingar.

Organisationens roll

Vi har till viss del studerat en organisation som är vitt skild från den vi själva arbetar i, som assistenterna har arbetat i och som de utvecklingsstörda tidigare har bott i - och fortfarande har daglig verksamhet i. Assistenterna säger att i den nya organisationen, kooperativet, finns en större flexibilitet än i den kommunala organisationen. De kan mycket lättare än tidigare ändra sina arbetsscheman efter både egna och männens behov utan att andra blir avundsjuka. I kooperativets styrelse ingår en av de utvecklingsstörda. Föräldrar har en självklar roll i styrelsen eftersom de där företräder sina söner. ”*Har man en utvecklingsstörning måste man ha någon som företräder sig*”, menar en av de andra styrelsemedlemmarna. Assistenterna är också med på kooperativets styrelsemöte, de ger assistans. I vilken mån de kan påverka beslut är vi osäkra på men de har en utmärkt möjlighet att vara välinformerade.

I den kommunala organisationen finner vi ett helt annat system med flera hierarkiska nivåer. Förra året infördes nya mellanchefer för bl a boende och daglig verksamhet. Vi anser att en utökning av de hierarkiska nivåerna inte främjar interpersonellt samarbete eller kommunikation, vilket är förutsättningar för ett gott omsorgsarbete (Söder, 1989). Vi tror heller inte att en utökning av hierarkin främjar de utvecklingsstördas möjligheter till delaktighet och självbestämmande. Avståndet mellan beslutsfattare och den enskilde individen är större inom en mer hierarkiskt uppbyggd organisation. Detta är dock ingenting vi undersökt, det skulle innebära en annan forskning och bli en annan uppsats.

Vi känner oss lockade av den lilla organisationen för vår egen del pga flexibiliteten, närheten och smidigheten. Dessutom är vi positiva då den verkar ha större möjligheter att genomföra de intentioner som återfinns i lagstiftningen att öka möjligheterna för de funktionshindrade att påverka sitt liv.

Föräldrarnas roll

Föräldrarna företräder sina söner som styrelsemedlem i kooperativet och som arbetsledare för assistenterna. Vi ser att föräldrarna har en framskjuten roll, ännu mer betydande än vi från början trodde. Föräldrarna har medverkat till att ge Frida och Hanna höjd lön och att utse dem till administratör respektive ”personalutvecklare”. Patrik fick sluta då han inte kunde samarbeta med föräldrarna. Denna möjlighet till påverkan har inte föräldrar i gruppbestäder.

Föräldrarna är också viktiga samarbetspartners för assistenterna. När ställningstaganden känns besvärliga för assistenterna vänder de sig till föräldrarna och söker stöd, tillsammans kan de dela bekymmer och svårigheter. Till en början efterlyste assistenterna ramar och mer struktur, men de fick helt enkelt pröva sig fram själva. Några av dem känner sig lite lurade medan Gun också kan se fördelarna: ”*Vi fick ju utarbeta modeller själva*”. Assistenterna

har varit tvungna att till stora delar arbeta sig igenom det ostrukturerade och kommer att få fortsätta göra det. Föräldrarna har gått in och understrukit vikten av att i görligaste mån utgå från vars och ens behov. Här var föräldrarna föregångare och hjälpte assistenterna med detta perspektivbyte - från grupp till individ. Föräldrarna har varit de som lättast kunnat överge den gamla "gruppbestadsmentaliteten" och som stödjer assistenterna i denna process.

Det allmänmänskliga föräldraberandet

Det finns en tendens hos oss som arbetar med utvecklingsstörda att förväxla behov av mänskligt samspel med beroende. Vi är alla beroende av nära relationer till andra människor. Relationen till våra föräldrar är unik. Även icke utvecklingsstörda är många gånger starkt beroende av sina föräldrar, vi strävar efter deras gillande och fasar för deras avståndstagande. Vi som personal glömmar ofta bort detta beroende när vi förväntar oss att den utvecklingsstörde skall stå fri och vara oberoende av föräldrarna. Vårt beroende av relationer till andra människor är allmänmänskligt och vi står alla på något sätt i ett beroendeförhållande till våra föräldrar.

Människans fria val.

När vi resonerar kring människans fria val tar vi hjälp av det resonemang vi förde kring att se människan som subjekt eller objekt.

Även till denna fråga kan man förhålla sig på två i grunden olika sätt. Dels ett synsätt som utgår från att människan har frihet att välja, fatta beslut, ta ansvar och i alla lägen påverka sin livssituation - människan är ett subjekt.

Det andra synsättet är att se människan som ofri och oförmögen att påverka sitt liv och att några fria val inte existerar - människan är ett objekt.

Den första tanken, att människan i alla situationer är förmögen att handla fritt, en total frihet att välja sitt liv, tar som vi ser det inte hänsyn till det samspel människor befinner sig i likväl som det inte tar hänsyn till andra faktorer exempelvis ekonomiska, kulturella, medicinska, psykologiska. Den andra tanken, att människor är ofria, tar på samma sätt inte hänsyn till att människor finns i relationer till andra och på så sätt kan påverka sin omgivning. Förändring är ju på så sätt alltid möjlig.

Det är inte de utvecklingsstörda själva som valt sina personliga assistenter utan det är i första hand föräldrarna. Genom att än en gång tänka på Kristinas svårigheter med att låta Dan bestämma helt och hållet själv kan vi föra ett resonemang kring de svårigheter det uppenbarligen varit att låta Dan, Erik, Björn och Anders bestämma själva vem de ville ha som personlig assistent. Om de fått bestämma själva skulle Patrik inte ha slutat. Björn

motsatte sig föräldrarnas beslut. Nora på dagcenter säger: *"Den första tiden efter att Patrik slutat var Björn mycket ledsen, han satt och grät"*. Beslutet hade en existentiell innebörd och det är föräldrarna klara över. Britta säger: *"Björn älskade Patrik, men vi var tvungna att låta honom gå mot Björns vilja, han var ju för oansvarig"*.

Att de utvecklingsstörda inte själva valt sina personliga assistenter kan man ha olika åsikter om. Vi kan tycka att de borde få besluta detta själva eller vi kan lyssna till vad Gun säger: *"Föräldrar är de som bäst känner sina barn och deras behov"* och till vad Björn säger: *"Här känner jag mig mera fri"*.

Är då självbestämmande för utvecklingsstörda en myt? Det vet vi inte, detta har vi inte undersökt. Utvecklingsstörda har dock svårigheter att utöva självbestämmande, deras möjlighet till att själva bestämma är beroende av hur människor i deras omgivning förhåller sig till dem.

Vi har själva under forskningen inte träffat överenskommelser direkt med Björn, Anders, Dan eller Erik. Vi har vänt oss till assistenter och föräldrar. Under diskussion om vårt deltagande vid ett bomöte säger Björn: *"Det bestämmer vi själva"*, men det räcker inte för oss.

Om utvecklingsstörda alltid själva får bestämma, välja sina personliga assistenter tas inte hänsyn till deras begränsade förmåga att se konsekvenserna av valet och sätta saker och ting i sammanhang. Å andra sidan är detta en av de frågor som kräver största vaksamhet, lyhördhet och respekt för den enskilde.

Detta tycker vi beskriver den existentiella situation alla människor befinner sig i, men kanske i synnerhet utvecklingsstörda och deras föräldrar.

Lagstiftningen utgår från människans fria vilja och härigenom tror vi situationen ytterligare kan försvåras för föräldrar och utvecklingsstörda då den inte tar hänsyn till den "ofria" människan, den vi också är. Handikapputredningen pekar på vissa begränsningar för utvecklingsstörda men vilka dessa är, vad det får för konsekvenser för både den enskilde och för samspelet, nämner den inget om.

Att lagstiftningen vilar på en humanistisk grund är bra men det räcker inte. Den tar inte tillräcklig hänsyn till de utvecklingsstördas speciella svårigheter av vilka några är beskrivna i denna uppsats. Vi skulle vilja komplettera den humanistiska hållningen med den existentiella för att på så sätt belysa den ständiga konflikt det innebär att vara utvecklingsstörd och de ständiga svårigheter personal och föräldrar brottas med.

Litteraturförteckning

- Allmänna Råd från Socialstyrelsen 1994:1, LSS, Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Stockholm 1994
- Andén, Gerd m. fl., Personlig assistans. Larssons, Täby, 1990
- Andersson, Sten m. fl., Mellan människor och ting. Korpen, Göteborg, 1985
- Bakk, Ann och Grunewald, Karl, Omsorgsboken. Liber, Stockholm, 1993
- Buber, Martin, Det mellanmännsliga. Dualis, Ludvika, 1990
- Buber, Martin, Jag och Du. Petra, Stockholm 1985
- Eliasson, Rosmari, Forskningsetik och perspektivval. Studentlitteratur, Lund, 1987
- Eneroth, Bo, Hur mäter man "vackert"?, Natur och Kultur, Göteborg, 1992
- Israel, Joachim och Jönsson, Ludvig, Självständighet och samspel. Sveriges Radio, Stockholm, 1964
- Juul Jensen, Uffe, Moraliskt ansvar och människosyn. Studentlitteratur, Lund, 1985
- Laing, R.D., Själv och andra. Aldus, Stockholm, 1970
- Molander, Lars, Att förstå barn och vuxna med förståndshandikapp. Natur och Kultur, Stockholm, 1989
- Nordeman, Margareta, Utvecklingsstörning i socialt omsorgsarbete Sexuella behov och uttrycksformer. Carlsson, Stockholm, 1993
- Olsson, Eric, Föreläsningar i socialpsykologi. Stencil, Socialhögskolan i Lund, 1989
- Olsson, Eric, Förändring och konflikt. Studentlitteratur, Lund, 1988
- Patton, M. Q. Qualitative evaluation and research methods. Sage Publications, Newbury Park, California, 1990
- Regeringens Proposition 1992/93:159, Stöd och service till viss funktionshindrade. Gotab, Stockholm, 1993
- Rolf, Bertil, Profession, tradition och tyst kunskap. Nya Doxa, Övre Dalkarlshyttan, 1991
- Røren, Owe, Gruppsamtal med utvecklingsstörda. Natur och Kultur, Stockholm, 1979
- SFS 1993:387, Lag om Stöd och Service till vissa funktionshindrade (LSS)
- Socialstyrelsens Meddelandeblad Nr 12/93
- Sommarström, Inga m. fl., Psykoterapi och utvecklingsstörning, Liber, Stockholm, 1993
- SOU 1991: 46, Handikapp Valfärd Rättvisa. Betänkande av 1989 års Handikapputredning, Allmänna Förlaget, Stockholm, 1991
- Söder, Mårten, Brukarinflytande, livsinflytande, delaktighet. Rapport från seminarium, Centrum för Handikappforskning, Uppsala universitet, 1989

I serien **MEDDELANDEN FRÅN SOCIALHÖGSKOLAN** har utkommit:

- 1981:1 **FOSTERBARNSVÅRD OCH EKONOMI** av Peter Westlund
- 1981:2 **EN ALKOHOLENKÄT – OCH VAD SEN DÅ? En modell för alkoholundervisning i en sjätte klass** av Inger Farm och Peter Andersson
- 1981:3 **PSYKOLOGIN I SOCIALT ARBETE: EN PEDAGOGISK DISKUSSION** av Eric Olsson och Christer Lindgren
- 1982:1 **VAD BÖR EN KURATOR KUNNA?** av Karin Stenberg och Britta Stråhlén
- 1982:2 **LVM BAKGRUND OCH KONSEKVENSER** av Peter Ludwig och Peter Westlund
- 1982:3 **INSYN – ETT FÖRSÖK TILL INSYN I ARBETSMILJÖN PÅ EN SOCIALFÖRVALTNING. En intervjuundersökning** av Pia Bivered, Kjell Hansson, Margot Knutsson och P-O Nordin
- 1983:1 **AVGIFTER PÅ SOCIALA TJÄNSTER – principer och problematik** av Per Gunnar Edebalk och Jan Petersson
- 1983:2 **EN INDELNING AV RÅTTEN – hjälpmedel vid inläsning av juridiska översiktskurser** av Lars Pelin
- 1983:3 **OM SOCIALA OMRÅDESBESKRIVNINGAR** av Verner Denvall, Tapio Salonen och Claes Zachrisson
- 1983:4 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV – Arbeta, inkomst och levnadsförhållanden 1945–1977. Del I Förhållandena 1977** av Åke Elmér
- 1983:5 **PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER I SOCIALT ARBETE** av Alf Ronnby
- 1983:6 **FACKFÖRBUNDENS SJKKASSEBILDANDE. EN STUDIE I FACKLIG SJÄLVHJÄLP 1886–1910** av Per Gunnar Edebalk
- 1984:1 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV – Arbeta, inkomst och levnadsförhållanden 1945–1977. Del II Utvecklingen 1945–1977** av Åke Elmér
- 1984:2 **FRÅGETEKNIK FÖR KVALITATIVA INTERVJUER – En sammanställning** av Hans-Edvard Roos
- 1984:3 **AKTIONSFORSKNING SOM FORSKNINGSSTRATEGI** av Kjell Hansson
- 1984:4 **FÖRÄNDRINGSPROCESSER INOM GRUPPER OCH ORGANISATIONER I PSYKOLOGISK OCH SOCIALPSYKOLOGISK BELYSNING** av Eric Olsson (SLUT)
- 1984:5 **ROLLSPEL – TILLÄMPNING OCH ANALYS** av Kjell Hansson
- 1985:1 **IDROTT OCH PSYKOSOCIALT ARBETE** av Kjell Hansson
- 1986:1 **ARBETSRAPPORT. Att arbeta på barn- och ungdomsinstitution – en pilotstudie** av Leif Roland Jönsson
- 1986:2 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV – Arbeta, inkomst och levnadsförhållanden 1945–1977 (1983). Del III Utvecklingen inom oförändrade grupper** av Åke Elmér

- 1986:3 UNGDOMAR, SEXUALITET OCH SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION - Intervjuundersökning bland personalen på tre hem för vård eller boende i Skåne av Maud Gunnarsson och Sven-Axel Månsson
- 1987:1 FATTIGVÅRDEN INOM LUNDS STAD - den öppna fattigvården perioden 1800-1960 av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:2 FORSKNINGSETIK OCH PERSPEKTIVVAL av Rosmari Eliasson (SLUT)
- 1987:3 40 ÅRS SOCIONOMUTBILDNING I LUND av Åke Elmér
- 1987:4 VÄLFÄRD PÅ GLID - RESERAPPORT FRÅN ENGLAND av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:5 ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN INOM SOCIALT BEHANDLINGSARBETE av Leif Roland Jönsson
- 1987:6 SOCIALTJÄNSTLAGEN OCH UNGA LAGÖVERTRÄDARE av Anders Östrnäs
- 1987:7 FORSKAREN I FÖRÄNDRINGSPROCESSEN av Eric Olsson
- 1988:1 EN UPPFÖLJNING AV BARN SOM SKILTS FRÅN SINA FÖRÄLDRAR av Gunvor Andersson
- 1988:2 THE MAN IN SEXUAL COMMERCE av Sven-Axel Månsson
- 1988:3 FRÅN MOTSTÅND TILL GENOMBROTT. DEN SVENSKA ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN 1935-54 av Per Gunnar Edebalk
- 1988:4 MALMÖ - i kulmen av fattigdomscykeln av Tapio Salonen
- 1988:5 PROJEKT ÖSTRA SOCIALBYRÅN - en processbeskrivning av ett förändringsarbete med förhinder av Anna Meeuwisse
- 1988:6 UTDELNINGEN AV SPRUTOR TILL NARKOMANER I MALMÖ OCH LUND av Bengt Svensson
- 1988:7 HEMTJÄNSTEN PÅ 2000-TALET red av Peter Andersson
- 1989:1 FATTIGLIV av Gerry Nilsson
- 1989:2 MAK T OCH MOTSTÅND - aspekter på behandlingsarbetets psykosociala miljö av Leif R Jönsson
- 1989:3 FOSTERHEMSFÖRVALTNINGEN av Bo Vinnerljung
- 1989:4 GUSTAV MÖLLER OCH SJUKFÖRSÄKRINGEN av Per Gunnar Edebalk
- 1990:1 DET ÄR RÄTT ATT FRÅGA VARFÖR - undersökningar om socialt arbete red av Verner Denvall
- 1990:2 SCENFÖRÄNDRING - FORSA-symposiet Helsingborg/Gilleleje
- 1990:3 KULTURMÖTEN INOM SOCIALTJÄNSTEN - erfarenheter och reflektioner red av Immanuel Steen
- 1990:4 HEMMABOENDEIDEOLOGINS GENOMBROTT - åldringsvård och socialpolitik 1945-1965 av Per Gunnar Edebalk

- 1991:1 PROJEKTILLVARO - en processanalys av ett socialbyråprojekt
av Anna Meeuwisse
- 1991:2 ORGANISATIONENS PÅVERKAN PÅ SJUKFRÅNVARON - hur en forskningsprocess
och en personlig utvecklingsprocess kan integreras med hjälp av
Handledning av Katrin Tjörvason
- 1991:3 SEXUALITET OCH SOCIALT ARBETE PÅ INSTITUTION av Åsa André
- 1991:4 MIND THE GAP - en reseberättelse från England 1-8 april 1990 av
Mats Dahlberg, Jan Lanzow Nilsson, Margot Olsson och Claes Norinder
(red)
- 1991:5 DRÖMMEN OM ÄLDERDOMSHEMMET - Äldringsvård och socialpolitik 1900-1952
av Per Gunnar Edebalk
- 1992:1 POLICY, INTEREST AND POWER. Studies in Strategies of Research
Utilization av Kjell Nilsson
- 1992:2 STÖD och AVLASTNING. Om insatsen kontaktperson/-familj
av Gunvor Andersson
- 1992:3 REHABILITERING AV TORTYRSKADADE FLYKTINGAR I MALMÖ.
Utvärderingsrapport av Norma Montesino
- 1992:4 MÅL, VERKSAMHETSMEDEL OCH BEHANDLINGSIDEEER I TVÅ MÄNNISKOBEHANDLANDE
ORGANISATIONER av Marie Söderfeldt
- 1992:5 235 SYSKON MED OLIKA UPPVÄXTÖDEN - en retrospektiv aktstudie
av Bo Vinnerljung
- 1993:1 GRÄNSÖVERSKRIDANDE I PRAKTIK OCH FORSKNING - TVÅ EXEMPEL
av Bo Vinnerljung
- 1993:2 HÖRSELSKADADE I ARBETSLIVET - Ett stress/kontroll perspektiv -
av Ann-Christine Gullacksen
- 1993:3 NORMALITY, SOCIAL WORK AND THE CREATION OF EVERYDAY LIFE
SETTINGS av Matts Mosesson (ed)
- 1993:4 SEVEN SWEDISH CASES: PRODUCTION REGIME, PERSONELL POLICY
AND AGE STRUCTURE IN SEVEN SWEDISH FIRMS IN THE ERA OF THE
SWEDISH MODEL av Gunnar Olofsson och Jan Petersson
- 1994:1 BOENDEBASEN I KRISTIANSTAD - EN UTVÄRDERING av
Bengt Svensson
- 1994:2 Omsorgens vardag och villkor: 20 DOKTORANDER GRANSKAR FEM
AVHANDLINGAR red av Åsa André och Rosmari Eliasson
- 1994:3 LVM-VÅRD AV NARKOMANER. Rapport från Avgiftningsenheten i
Malmö: Patienterna, arbetsmetoderna och resultaten av
Kerstin Nilsson och Dolf Tops

- 1995:1 **SAMARBETE - NYCKELN TILL FRAMGÅNG.** En undersökning av team-
arbetets betydelse i rehabiliteringen av långtidssjukskrivna
av Anna-Lena Dahlquist
- 1995:2 **UTVÄRDERING OCH KVALITETSSÄKRING I SOCIALT ARBETE**
- Rapport från FORSA-symposiet 14-16 september 1995
red av Håkan Jönson
- 1995:3 **VÄGEN ÖVER LYCKEBO**
Från sluten psykiatrisk vård till vanlig äldreomsorg
av Pauli Lappalainen

Exemplar kan rekvireras från socialhögskolans expedition, adress
Socialhögskolan, Box 23, 221 00 LUND

Reproducible
1996
by Universities

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046-222 00 00